

Karjalan
grammari
kaikella rahvalla
1

Matti Jeskanen – Eila Jahn

© Matti Jeskanen, Eila Jahn 2022
© Karjalan Kielet ry 2022

Digitaalinen versio
© Itä-Suomen yliopisto (UEF), Karjalan kielen elvytyshanke 2022

Matti Jeskanen – Eila Jahn

Karjalan grammari kaikella rahvahalla 1

Tavan tallaajan
varsinaiskarjalan kielioppi
1

Äänteet ja kirjoittaminen
Kirjuta da luvve putilleh

Passibot!

Itä-Suomen yliopisto (UEF)

Karjalan Kielet ry

Sisällys

Saatteeksi.....	5
Pikaopas Grammarin käyttäjälle.....	7
Lyhenteet ja merkit	9
Kuvakkeet.....	10
Äänteet ja kirjaimet.....	11
Karjalan äänteet ja kirjaimet	11
Lainahöyhenissä: <i>ŋ ja dž'ee</i>	13
Asunvaihtaja <i>tš, ttš → č, čč</i>	13
Karjalan ja suomen äänteistöjen erot.....	15
Liudennuksen merkitseminen tai merkitsemättä jättäminen	20
Vokaalit ja konsonantit.....	22
Vokaalit	23
Vokaaliharmonia (vokaalisointu).....	25
Vokaalien kesto	26
Lyhyet vokaalit	26
Pitkät vokaalit	26
1. Ensi tavussa	26
2. Kauempana sanassa	27
Vokaalikaksikot (diftongit)	28
Suomessa pitkä vokaali – karjalassa diftongi tai triftongi.....	31
Suomen vokaaliyhtymien vastineet karjalassa	35
Vokaali + a/ä – o/ö- tai e-loppuinen diftongi.....	36
i-o/i-ö, u-e – i-vo/i-vö, ie, o-veh	38
Vokaalikolmikot – (triftongit)	40
Vokaalivaihtelut	42
Soinnilliset ja soinnittomat äänteet.....	44
Konsonantit.....	45
Konsonanttiyhtymät.....	46
Konsonanttiyhtymät sanan alussa	47
Konsonanttivaihtelu (astevaihtelu).....	48
Kaksoiskonsonanttien astevaihtelu	49
Yksinäiskonsonanttien astevaihtelu.....	49
Astevaihtelu konsonanttiyhtymissä	53
Soinnittomat konsonanttiyhtymät	53

Soinnilliset konsonanttiyhtymät	57
Poikkeuksia	59
Kirjoitetaanko g vai k, b vai p, d vai t, z vai s?	62
Soinnilliset <i>g, b, d</i> ja <i>z</i>	62
Soinnittomat <i>k, p, t</i> ja <i>s</i>	64
Muuta konsonanttivaihtelua	66
Sananloppuiset konsonantit	67
Tavujako	68
Kirjallisuutta	70

Saatteeksi

Karjalan grammari kaikella rahvalla 1 on helppotajuisen kieliopin ensimmäinen osa, joka sisältää varsinaiskarjalan kielen äänneopin. Se on tarkoitettu ”tavan tallaajalle”, joka haluaa ilman kieliopillista painolastia oppia kirjoittamaan varsinaiskarjalaa ja lukemaan karjalankielistä kirjoitusta. Erityisesti se on tarkoitettu eri puolilla Suomea toimivien varsinaiskarjalan kielikerahmojen sekä muiden opintopiirien ohjaajien ja opiskelijoiden apuneuvoksi.

Kieliopilliset peruskäsitteet on selitetty kansantajuisesti ja niistä on käytetty enimmäkseen suomenkielisiä nimityksiä. Niiden jälkeen on kielioppitermi sulkeissa. Muistamisen helpottamiseksi on annettu vinkeiksi suomenkielisiä muistilausekkeita. Niistä on kooste Grammarin lopussa. – Karjalan ja suomen vertailu on sekin avuksi suomenkielille karjalan opiskelijalle.

Kielikäsitksemme perustuu akateemikko **Pertti Virtarannan** näkemykseen (1995): ***viena, livvi ja tverinkarjala ovat itsenäisiä itämerensuomalaisia kieliä, koska niillä on kirjakieli.*** Tuolloin vielä kirjakielettömät venäjänkarjalaiset ja rajakarjalaiset murteet ovat niin lähellä tverinkarjalaa, että niistä ja tverinkarjalasta on mahdollista kehittää varsinaiskarjalan (kirja)kieli. Kehittämistyö alkoi 2014 – siitä jäljempänä. Se on rinnakkainen Tverissä 1990-luvulla käynnistetylle tverinkarjalan eli *karielan* kirjakielityölle.

Varsinaiskarjala on vianan- ja livvinkarjalan (myös ruotsin ja norjan) tavoin **tietoisen kiellensuunnittelun tuloksena syntynyt kirjakieli.** Tällaisia kieliä sanotaan kielitieteessä *rakennuskieliksi* (saksaksi *Ausbausprache*, norjaksi *utbyggingsspråk*). Varsinaiskarjalan rakennusainekset on saatu niistä karjalaismurteista, joita puhuttiin suurimassa osassa Raja-Karjalaa (Suojärvi, Suistamo, Korpiselkä, Impilahtikin osittain) ja puhutaan vieläkin Venäjän Karjalassa (Porajärvi, Paatene, Repola, Rukajärvi, Tunkua, Jyskyjärvi) sekä Sisä-Venäjällä, erityisesti Tverin alueella.

Moni-ilmeisen murretaustan vuoksi varsinaiskarjala on väljästi normitettu: kielioppi sallii joustavasti rinnakkaisia ilmaisutapoja. Gramma-
rissa niitä on osoitettu merkinnöillä RK (rajakarjala), Tv (tverinkarjala)
ja VK (venäjänkarjala). *Rajakarjala*, *tverinkarjala* ja *venäjänkarjala*
ovat varsinaiskarjalan varieteetteja - samaan tapaanhan kainun
(kveenin) kielessä on useita varieteetteja.

Nyky-Suomessa varsinaiskarjalaista kieliperinnettä pitävät yllä lä-
hinnä suojärveläis- ja suistamolaislähtöiset ortodoksievakot ja heidän
jälkeläisensä. Kieliraja oli Raja-Karjalassa myös uskontojen raja.

Suojärven Pitäjätseuran perustama *Karjalan kieliruadajat* käynnisti
vuonna 2014 varsinaiskarjalan normittamis- ja kehittämishankkeen.
Sen tuloksia ovat *Karjalan Bukvari* ja *Karjala-suomi Sanari* (2018)
sekä *Karjalan grammari kaikella rahvahalla 1* (2019). Vuodesta 2017
on julkaistu vuosittain *Karjalane kalendari*.

Karjalan Kielet ry on jatkanut Kieliruadajien työtä. Nyt ilmestynyt kie-
lioppi on Grammari 1:n uudistettu ja täydennetty laitos. Sen digitaali-
set oikeudet on sopimuksella luovutettu Itä-Suomen yliopistolle
(UEF) Karjalan kielen elvytysprojektin käyttöön.

Uudistetun ja täydennetyt Grammari 1:n ovat laatineet Matti Jeska-
nen ja Eila Jahn. Toimitustyön rahoitus on saatu Karjalan kielen elvy-
tyshankkeen kautta. Siitä suuret kiitokset. Lämpimät kiitokset myös
Anna-Liisa Lehtipuulle kielioopin 1. painokseen liittyneistä asiantunte-
vista kommentteista ja huomautuksista. On otettu huomioon.

Toivomme, että Grammari tulee helpottamaan varsinaiskarjalan opis-
kelua sekä tukemaan rajakarjalaisyyntyisten ja -taustaisten pyrkimyks-
iä voimaannuttaa varsinaiskarjalaa elävänä puhuttuna ja kirjoitet-
tuna kielenä Suomessa.

Täsbö nygöi doroga lähtöy – varsinaiskarjalan opettamiseen ja opis-
keluun!

Joensuussa ja Lohjalla 21.11.2022
Karjalan kielen n'edälin enzargena

Matti Jeskanen

Eila Jahn

Pikaopas Grammarin käyttäjälle

Muutamia käsitteitä ja ilmauksia:

- ensi tavu = sanan ensimmäinen tavu
- lopputavu = sanan viimeinen tavu
- jälkitavut = ensi tavun jälkeiset tavut
- kauempana sanassa = jälkitavuissa / ensi tavua kauempana

Omaperäiset sanat periytyvät karjalan ja suomen yhteisestä kanta-kielestä – käytämme siitä yleistävää nimitystä kantasuomi.

Äänneopissa joudutaan käyttämään käsitteitä, jotka selitetään vasta muoto-opissa: sanaluokat, sijamuodot, teonsanojen persoonamuodot ja aikamuodot, nimi-/laatusanojen sijamuodot. Olemme ratkaisseet asian seuraavasti:

- sanaluokista käytämme yleensä suomenkielisiä nimiä, sulkeissa usein myös latinaan pohjautuva kielioppitermi, esim. nimisana (substantiivi), laatusana (adjektiivi), teonsana (verbi)
- selitämme sijamuotoja kysymyssanoilla, esim. ”mihin? kehen?”, (illatiivi)
- annamme mallimuodon:
  - ”*hiän on*” / ”*hiän oli*” -tyyppiset muodot = preesensin/imperfektin yksikön 3. persoona[n muoto]
  - ”*hyö ollah*” / ”*hyö oldih*” -tyyppiset muodot = preesensin/imperfektin monikon 3. persoona[n muoto]

Äänteet ja muut kielenainekset on kursivoitu: *hiän on*, *hyö ollah* jne.

Tarkasteltavana oleva kielenaines (äänne, äänneyhtymä tai vastaava) on lihavoitu ja kursivoitu esim. ”Konsonanttivaihtelu koskee kaksoiskonsonantteja **kk**, **tt**, **pp** ja **čč** ja soinnillisia yksinäiskonsonantteja **g**, **d**, **b**.”

Sulkeiden käyttö

- Kaarisulkeissa on
  - sanan merkitys/merkitykset: *kulkku* (= kurkku).
  - selittävä lisä: (*hyö*) *ollah*. Sulkeissa oleva *hyö* auttaa lukijaa tunnistamaan muodon monikon 3. persoonaksi.
  - täsmennykset/rajaukset/selvennykset tai lisämerkitykset: *laskie* = laskea (alaspäin).

- Hakasulkeissa on
  - synonyymiset, rinnakkaiset tai lisämerkitykset: *pruaz-niekka* (= juhla[pyhä, -päivä])
  - merkityksen selvennykset: *funтта* (= naula [410 g]). Hakasuljeselitys osoittaa, että kyse on painomitasta – ei esim. rautakaupan naulasta.

Lainausmerkit osoittavat tavanomaisen käytön lisäksi

- merkityksen selityksessä sen, että suomessa on sama sana samassa merkityksessä kuin karjalassa: *kyzyy* (= "kysyy")
- merkityksen selityksen yhteydessä "vrt."-lyhenteen jäljessä suomenkielisen äännevastineen, jonka merkitys ei ole sama kuin karjalaisen esimerkkisanan: *n'ukkuu* (= torkkuu; vrt. "nukkuu")

Oikealle osoittava nuolenkärki > osoittaa muutoksen suunnan lähtömuodosta lopputulokseen, esim. *ukkohon* > *ukkoh*.

Kaksi nuolenkärkeä >> osoittaa, että on ollut useita muutoksia, esim. *kä-te-hen* >> *kä-deh*.

Nuoli oikealle → osoittaa kirjoitusasun muutosta esim. Karjalan kielien sanakirjasta karjalan kirjakielen *ottša* → *očča*, *metšässä* → *mečässä*.

Kaksoisalleiviivaus osoittaa katoa (Ø), esim. *vediä* : *viän*, *pada* : *puassa* (= padassa). Näissä esimerkeissä kaksoisalleiviivaus osoittaa, että **d** on kadonnut.

Äänneryhmien muistamisen helpottamiseksi tarjoamme muistivinkkejä. Löydät niitä -laatikoista. Voit keksiä myös itse omia muistivinkkejä.

Viittauksissa suomen runokieleen ja karjalaisiin kansanlauluihin on katkelmia mm. seuraavista lauluista:

- Tähti ja meripoika / Tapio Rautavaara
- Laulu Inarinjärvestä ("Etäällä Pohjan mailla -")
- Luullahan jotta on lysti olla (kansanlaulu).

Tässä Siulla evästä matkah! Opassu Jumalan ker(a)!

Lyhenteet ja merkit

Lyhenteet

adj.	adjektiivi
ed.	edellinen, edellisen
huom.	huomaa, huomio
jne.	ja niin edelleen
karj.	karjala, karjalan, karjalassa
ks.	katso
mm.	muun muassa
mon.	monikko, monikon, monikossa
nyk.	nykyään
s.	sivu, sivut, sivulla, sivuilla
subst.	substantiivi
suom.	suomi, suomen, suomessa
tms.	tai muuta sellaista
ts.	toisin sanoen
vanh.	vanhentunut
vars.	varsinkin
vrt.	vertaa
yks.	yksikkö, yksikön, yksikössä
RK	rajakarjala (kielimuoto)
Tv	tverinkarjala (kielimuoto)
VK	venäjänkarjala (kielimuoto)

Merkit

=	osoittaa merkityksen
~	osoittaa rinnakkaismuodon
+	ja
	osoittaa vartalon ja päätteen rajan
/	osoittaa rinnastuksen tai vaihtoehdon
*	osoittaa oletetun äänneaineksen tai (sanan)muodon
uget, avada	yliviivaus osoittaa, että sana tai muoto ei ole [kirja]kielessä mahdollinen tai hyväksyttävä
[ ]	hakasulkeet ks. Käyttäjälle
<u>viän</u>	kaksoisalleiviivaus ks. Käyttäjälle

Kuvakkeet

Selitystä / perustelua

Karjalan ja suomen vertailua

Muista! / huomaa!

Ääntämiseen liittyvää

Vinkkejä / kommentteja / selityksiä

Kielen historiaa

Äänteet ja kirjaimet

Puhuttu kieli koostuu äänneistä, kirjoitettu kieli vastaavasti kirjaimista. **Äänne** on se, minkä korva kuulee, ja **kirjain** on se, minkä silmä näkee. Varsinaiskarjalan kielessä on 38 äännettä ja 36 kirjainta. Siis kahta poikkeusta lukuun ottamatta jokaisella äänneellä on oma merkki eli oma kirjain.

Karjalan äänteet ja kirjaimet

Äänneellä ja sitä vastaavalla kirjaimella on sama nimi, toisin sanoen ”koo” tarkoittaa sekä äännettä että kirjainta.

Seuraava luettelo on samalla varsinaiskarjalan aakkoset.

Äänne	Kirjain, iso kirjain	Äänneen ja kirjaimen nimi
<i>a</i>	a A	aa
<i>b</i>	b B	bee
<i>ts</i>	c C	tsee
<i>t's'</i>	č Č	t's'ee / kirjain: ”hattu-c”
<i>d</i>	d D	dee
<i>d'</i>	d' D'	liudentunut dee
<i>d'ž'</i>	dž (vain sanan sisällä)	d'ž'ee
<i>e</i>	e E	ee
<i>f</i>	f F	ef
<i>g</i>	g G	gee
<i>h</i>	h H	hoo
<i>i</i>	i I	ii
<i>j</i>	j J	jii
<i>k</i>	k K	koo
<i>l</i>	l L	el
<i>l'</i>	l' L'	liudentunut el

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

Äänne	Kirjain, iso kirjain	Äänteen ja kirjaimen nimi
<i>m</i>	m M	em
<i>n</i>	n N	en
<i>n'</i>	n' N'	liudentunut en
<i>eng- äänne</i>	n – vain g:n ja (k)k:n edessä	eng-äänne
<i>o</i>	o O	oo
<i>p</i>	p P	pee
<i>r</i>	r R	er
<i>r'</i>	r' R'	liudentunut er
<i>s</i>	s S	es
<i>s'</i>	s' S'	liudentunut es
<i>š</i>	š Š	suhu-es / kirjain: "hattu-s"
<i>t</i>	t T	tee
<i>t'</i>	t' T'	liudentunut tee
<i>u</i>	u U	uu
<i>v</i>	v V	vee
<i>v'</i>	v' V' Tv	liudentunut vee (harvinainen)
<i>y</i>	y Y	yy
<i>z</i>	z Z	zee, soinnillinen s
<i>z'</i>	z' Z' Tv	liudentunut zee, liudentunut soinnillinen s (harvinainen)
<i>ž</i>	ž Ž	soinnillinen suhu-s, suhu-z / kirjain: "hattu-z"
<i>ä</i>	ä Ä	ää
<i>ö</i>	ö Ö	öö

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

Lainahöyhenissä: **ŋ ja dž'ee**

1. eng-äänteellä ei ole kirjakielessä omaa merkkiä, ei suomessa-kaan. Sitä merkitään n-kirjaimella: *hengi* [lue: *hengi*], *ongi* [lue: *ongi*]. Vastaavanlaista merkintää käytetään myös suomessa ja esim. englannissa: suom. henki [lue: *henki*], engl. single [lue: *siŋgə*]

Suomessa äänten nimi on äng-äänne. Suomessa tiettyjen konsonanttien nimet ovat ä-alkuisia: äl, äm, än jne. – muissa kielessä e-alkuisia: el, em, en jne.

2. *dž'ee*-äännettä merkitään kahdella kirjaimella *dž*, esim. *liedžu* (= keinu) RK Tv *man'džoi* RK (= mansikka).

Asunvaihtaja **tš, ttš → č, čč**

1900-luvulla *tš'ee*-äännettä merkittiin kahdella kirjaimella: *tš*. Näin on esim. Karjalan kielen sanakirjassa. Kun kaikissa Venäjällä kehittyissä karjalan kielen kirjakielissä – livvissä, vienassa ja tverinkarjalassa on käytetty merkintää *č*, on yhdenmukaisuuden vuoksi perusteltua käyttää sitä myös varsinaiskarjalassa.

Merkintää *č* puoltaa sekin, että kansainvälisen standardin (ISO 9) mukaan venäjän ч merkitään latinalaisin kirjaimin č:llä: Čehov, Gorbačev. Suomalaisen standardin (SFS 4900) mukaan nämä nimet kirjoitetaan Tšehov, Gorbatšov.

Suomen kielessä käytettiin aikaisemmin esim. maiden, kansallisuuksien, kaupunkien ja henkilöiden nimissä merkintää *tsh*, nykyään jo varsin yleisesti *tš* esim. *Tšekki* (maa), *tšekki* (kansalainen), *Tšernobyļ*, *Tšehov*. [Useimmat suomalaiset kylläkin ääntävät *tš*-merkinnästä huolimatta *tsekki* eivätkä *tšekki*, *tsehov* eivätkä *tšehov*.]

Vanha tsh-merkintä näkyy vielä esim. siinä, kun karjalainen sukunimi Tšokkinen on merkitty väestörekisteriin muodossa Tshokkinen. **T's'ee**-äänteen merkintäongelma suomen kielessä näkyy myös siinä, että sitä on merkitty saksalaisittain jopa neljällä kirjaimella: Tschokkinen.

Toisaalta č:llisissä karjalaisissa sukunimissä on käytetty pelkkää ts-merkintää: Tsutsunen, Tsurkka. [Karjalan kirjakielissä kirjoitettai-siin Čuččune, Čurkka.]

Jos otat sanoja, sanontoja tms. Karjalan kielen verkkosanakirjasta tai tarkistat siitä oikeinkirjoitusta, muista korvata **ttš** kirjakielen **čč:llä** ja **tš** kirjakielen **č:llä**, esim. *ottša* → *očča*, *metšässä* → *meččässä*.

Karjalassa ei ole kirjaimia *q*, *x*, *å*, *w*. Vieraskielisissä nimissä näitäkin voidaan tietysti käyttää, mutta ne ovat silloin kyseisen vieraan kielen kirjaimia (esim. Åke, Xerxes).

Äänteet jaetaan **vokaaleihin** ja **konsonantteihin**. Tätä jaottelua käsitellään tarkemmin s. 22. Tässä vaiheessa riittää, että tunnistat ne. Vokaalit tunnistat siitä, että niiden nimissä on kaksi samaa kirjainta: **aa**, **ee**, **ii** jne. Kaikki muut ovat konsonantteja – niiden nimissä on vähintään kaksi erilaista kirjainta: **bee**, **dee**, **el**, **em** jne.

Karjalan ja suomen äänteistöjen erot

Seuraavassa tärkeimmät erot.

1. Karjalassa **g**, **d** ja **b** esiintyvät **sanan sisällä** suomesta poikkeavasti myös omaperäisissä sanoissa: *jalga*, *n'aba*, *pada*, vrt. suomen *jalka*, *napa*, *pata*.

Suomessa **g** ja **b** esiintyvät vain lainasanoissa esim. *looginen*, *tuubi*. Sen sijaan **d** on suomessa lainasanojen lisäksi kotoisemmissakin sanoissa esim. *kodin*, *äidille*, *sedät*.

Silloin kun suomessa on **d**, ei karjalassa omaperäisissä sanoissa ole koskaan **d**:tä esim. suomen *mato* : *madon* – karjalan *mado* : *mavon*. Vain suomesta lainatuissa sanoissa voi karjalassakin olla suomen **d**:n paikalla **d**, esim. *t'ädi* : *t'ädin* : *t'ädillä*.

Hyvään sääntöön kuuluu aina poikkeus: (*syväin* :) *sydämen*. Tämä poikkeus johtuu siitä, että suomessa on vastoin **t** : **d**-vaihtelun sääntöjä *sydämen* eikä *sytämen (vrt. *ytimen* : *ydin*, *kutimen* : *kudin*).

2. Karjalassa tietyillä konsonanteilla on rinnallaan liudentunut ”pari”:

d	–	d'
l	–	l'
n	–	n'
r	–	r'
s	–	s'
t	–	t'
v	–	v' Tv
z	–	z' Tv

Liudennus merkitään akuutilla (´) tai heittomerkillä ('). Tässä Grammarissa käytämme kirjoittamisen yksinkertaistamiseksi heittomerkkiä: *d'*, *l'*, *n'*, *r'*, *s'*, *t'*, *v'*, *z'*.

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

Suomessakin on savolaismurteissa sanan lopussa liudentunut *l*, *n*, *s* ja jopa *r* silloin, kun loppu-*i* jää pois, esim. *tulj*, *mānj*, *olj*, *susj*, *purj*. Ja onhan tamperelaisilla tunnetusti *jäähal’i*.

Savolaismurteiden liudennusta on merkitty *j*-kirjaimella: *olj*, *tulj* jne. Tällaista merkintää on suomessa käytetty myös karjalaisissa etunimissä, esim. ”Matjoi” (Plattonen), ”Manja”. Myös Mihail Orlovin tve-rinkarjalan Bukvarissa liudennusta on merkitty osittain *j*:llä.

Suomalainen lukee niin kuin on kirjoitettu: *mat-joi*. Karjalassa nimi äännetään kuitenkin *ma-t’oi*. Vastaavasti jos Ivanista käytetty *Van’a* merkitään ”Vanja”, suomalainen ääntää sen *van-ja* eikä *va-n’a*. Samaan tapaan *Ma-n’asta* on tullut ”Man-ja”.

Ääntämisohje

Liudentunutta konsonanttia äännettäessä kieltä nostetaan lähemmäs kitalakea. Näin saadaan konsonanttiin jonkin verran *j*-äännettä muistuttava sävy.

Harjoituksia

1. Äännä peräkkäin (suomen) *mat-joi* ja (karjalan) *ma-t’oi*, *van-ja* ja *va-n’a*, *man-ja* ja *ma-n’a*. Muista nostaa kieltä kohti kitalakea. Kokeile myös kaverin kanssa yhdessä. Huomaa myös erilainen tavujako!
2. Äännä ensin suomen *namu*. Nosta kieltä kohti kitalakea ja äännä karjalan *n’amu*. Kuuletko eron? Toista useita kertoja.
3. Tunnettu karjalainen tuutulaulu alkaa sanoilla ”*L’uuli, I’uuli, I’uuli lasta*” (usein kirjoitettu ”Ljuuli, ljuuli”; = tuuti, tuuti). Voit harjoitella sitä näin: Äännä ensin suomen *luuli*. Nosta sitten kieltä kohti kitalakea ja äännä karjalan *I’uul’i*. Koeta saada ero kuulumaan. Toista useita kertoja.

3. Paitsi *s* ja *s’*, karjalassa on lisäksi – varsinkin kuvailevissa ja lainasanoissa – ”suhisevampi” *s* eli ”suhu-*s*” **Š**: *tieŠuara* (= tienhaara),

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

šuutka (= leikki, leikinlasku). Erityisen paljon š:ää on tverinkarjalassa: **šana**, **šormi**, **vašta**, **mušta**, **kyläššä**, **riheššä**.

Suomessa lainasanojen š on nykyään usein korvautunut tavallisella s:llä, esim. **sampoo**, **samppanja**.

4. Karjalassa on seuraavat äänteet/kirjaimet, joita suomessa ei ole:

t'š'ee/**č**,

d'ž'ee/**dž**,

zee (soinnillinen s) / **z**,

suhu-z (soinnillinen suhu-s) / **ž**,

(tsee/c).

a) Karjalan tšee (č) on sama äänne kuin venäjän ч, esim. sanassa чай (= tee): **čakata** (= torua, moittia), **kačo** (= katso!). Sama äänne on myös englannin sanassa *chance* ja ruotsin sanassa *tjänare*.

Sama äänne on myös suomessa lainasanoissa *chili* (mauste) ja *poncho* (vaate). Nämä sanat kirjoitetaan karjalassakin sitaattilainoina samalla tavalla kuin suomessa. Merkintä **ch** on englannista, siinä c:n ”hattu” on korvattu h:lla samaan tapaan kuin suomessa aiemmin kirjoitettiin *shakki*. Syy oli osittain käytännöllinen: kirjoituskoneissa ei ollut ”hattu-s:ää” (š).

Karjalan tšee (**č**, **čč**) vastaa omaperäisissä sanoissa suomen ts:ää (*meččä*) tai s:ää (*čikko* = sisko). Se on myös konsonanttivaihtelussa kuten esim. savolaismurteissa ts:n vastineena oleva *ht* (*mehtä* : *metän* ~ *mehän*). Karjalassa on siis *meččä* : *mečät*, *kaččuo* (= ”katsoa”) : *kačomma*.

b) Karjalan *d'ž'ee* (*dž*) on sama äänne kuin englannin nimessä John [*dʒɒn*]. Sekin vastaa osittain suomen *s*-äännettä: *kidžu* (= pieni kala, uunissa kuivattu kala), *radžahtua* (= risahtaa, rasahtaa), *vidžerdiä* (= visertää).

a) + b) Huomaa tavujako: *me-čät*, *ka-čom-ma*, *e-či-täh*; vrt. suomen *met-sät*, *kat-som-me*, *et-si-tään*. Samoin *ra-džah-tua*, *vi-džer-diä*; vrt. *ra-sah-taa*, *vi-ser-tää*.

c) Soinnilliset *z* ja *ž* ovat nekin karjalassa suomen *s*:n vastineita: *ve-zi*, *käzi*, *uuzi*, *kuoržata*. Jälkimmäinen enimmäkseen lainasanoissa: *kaži* (= kissa), *živatta* (= kotieläin, vars. nauta[eläin]), *roža* (= poski, kasvot), *mužikka* (= mies), *žuarie* (= paistaa [rasvassa]), *ženihä* (= sulhanen).

Nämä äänteet ja *z*-merkintä ovat tuttuja kansainvälisestä käytännöstä: Zelenskyi, Aznavour, Uzbekistan, Gaza; Zhukov.

Suomessa kirjaimen nimi "tseta" aiheuttaa joskus sen, että näitä *zee*-sanoja äännetään "tsetallisina". Uutisissakin kuulee joskus äännettävän "ut**s**bekistan" eikä *uzbekistan*.

Ääntämisohjeita

Soinnillisten *z*:n ja *ž*:n ääntämistä voit opetella ja harjoitella seuraavasti:

Aloita *z*:n opettelu sihisemällä tavallista *s*:ää ja jatka keskeyttämättä niin, että otat mukaan sointiäänen kurkusta. Kokeile ja toista useita kertoja. Sointiääni on se, kun vastaat myöntävästi ilman sanoja, "ynähtämällä" tai kun hyräilet ilman sanoja. – Äänne *zee* on esim. saksan sanoissa *singen*, *sehr* tai englannin sanoissa *is* (äännetään *iz*), *has* (äännetään *hāz*).

Vastaavasti *ž*:n ääntämistä voit opetella ja harjoitella seuraavasti: "sihise" aluksi *š*:ää ja jatka keskeyttämättä niin, että otat mukaan sointiäänen kurkusta. Kokeile ja toista useita kertoja. – Äänne on sama kuin esim. venäjän sanassa *žurnál* tai Geneven nimessä ranskaksi äännettynä *ženév*.

d) Harvinaisin suomesta puuttuvista karjalan äänneistä on *tsee*, jota merkitään kansainvälisen käytännön mukaan **c**:llä. Se esiintyy vain venäläisissä (tai venäjän kautta tulleissa) lainoissa – niissäkin usein **č**:n kanssa vaihdellen: *cuari* ~ *čuari* (= tsaari), *cvietta* (= väri), *picca* (vrt. *pizza* ~ *pitsa*). Venäjässä on tällöin ц: царь, цвет, пицца. – Esi-merkkejä löytyy muualtakin: italian *ciao* äännetään suomalaisittain *tsau*; *Cicero*, äännetään latinassa *kikero*, myöhäislatinassa *tsitsero*.

5. eng-äänne (ŋ)

a) Varsinaiskarjalassa eng-äänne on omaperäisissä sanoissa vain **g**:n edellä. Toisin kuin suomessa, **ŋg** ei ole konsonanttivaihtelussa: *kengä* : *kengät* – äännetään *keŋgä* : *keŋgät*, vrt. suomen *kenkä* : *kengät* – äännetään *kenkä* : *kenjät*.

b) Lainasanoissa eng-äänne on **kk**:n ja **k**:n edellä – **ŋkk** : **ŋk**, esim. *jarmankka* (= markkinat) : *jarmankassa* (= markkinoilla), *tal'lankka* (= haitari, harmonikka) : *tal'lankat* (= haitarit), *voronkka* (suppilo, trattti) : *voronkat* (= suppilot, tratit). [Tässä siis **ŋ:n** jäljessä konsonanttivaihtelu **kk** : **k**. Kirjoitetaan *jarmankassa* jne., mutta äännetään *jarmanŋkassa* jne.]

Karjalassa *kengät* äännetään *keŋgät* – suomessa *kenjät*. Suomessa ei *ng*-tapauksissa äännetä lainkaan **g**:tä, vaan äännetään äng-äänne "tuplana".

Liudennuksen merkitseminen tai merkitsemättä jättäminen

1. Takavokaalien edellä

Vokaalien *u, o, a* (takavokaalit, ks. s. 23) **edellä** liudennus **merkitään aina** esim. *n'aba* (= "napa"), *Kol'a* (= Nikolai, "Kolja"), *gor'a* (= vaiva; suru), *Vas'a* (= Vasili, "Vasja"), *Mat'oi* (= Matrona, "Matjoi"), *n'ukkuo* (= torkku).

2. Etuvokaalien (*i, e, y, ö, ä*) edellä

a) Konsonantit *d, l, n* ja *t* (joskus myös *r, s*) **liudentuvat** lähes aina **i:n edellä**, siksi niihin **ei merkitä liudennusta** – se pitää tietää ilman merkintää: *kodi, tuli, oli, mäni, tiediä* – luetaan *kod'i, tul'i, ol'i, män'i, t'ied'iä*.

Liudennuksen merkitseminen **i:n** edellä ei tietenkään ole virhe. Varsinkin **opiskelun alkuvaiheessa** liudennuksen merkitsemisen **i:n** edelle muistuttaa lukijaa oikeasta ääntämisestä.

Poikkeuksia on kahdessa muotoryhmässä:

- "*hyö oldih*" -tyyppisissä muodoissa **d** ei liudennu **i:n** edellä: *mändih, tul dih, viedih, jädih, suadih* [vrt. suomen "mentiin", "tultiin", "vietiin", "jäätiin", "saatiin"]. Nämä siis äännetään kuten kirjoitetaankin – siis liudentamatta.
- Menneen ajan (imperfekti) yksikön 3. persoonan muodoissa **d, r, s** ja **t** eivät liudennu: (*hiän*) *vedi, osti, otti, jätti*. Sen sijaan **l** ja **n** liudentuvat: (*hiän*) *ol'i, tul'i, män'i*.

Suomalaiselle, myös suomenkarjalaiselle, karjalan opiskelijalle liudentumattomuus näissä tapauksissa ei ole ongelma, koska emme ole tottuneet liudennuksen ääntämiseen.

b) Vokaalien **e, y, ö, ä** edellä liudentuminen **merkitään sanan alussa**: **n'älgä** (= nälkä), **n'ero** (= kyky, taito; vrt. "nero"), **n'el'lä** (= neljä), **n'euvo**, **n'enä** VK, Tv, **t'el'-lu** (= tuhto, teljo), **t'ähe(n) ~ t'än** (= tähden) VK, Tv.

Näin on erityisesti venäläisissä lainasanoissa: **d'en-ga** (= raha), **n'eveskä** (= miniä).

Kauempana sanassa vokaalien e, y, ö, ä edellä liudentuminen on yleensä vähäistä, **eikä sitä merkitä**.

c) Liudennusta **ei merkitä** myöskään **ne-loppuisissa sanoissa**, koska tuo loppu on aina liudentunut: **-n'e**.

Kirjoitetaan siis **brihane** (= nuorukainen), **tyttöne** (= "tyttönen"), **akkane** (= [iäkäs] nainen), **karjalane** (= "karjalainen"), mutta luetaan/äännetään **brihan'e**, **tyttön'e**, **akkan'e**, **karjalan'e**.

d) Liudentuneet kaksoiskonsonantit **ll', n'n', t't'** (joskus **s's'**): **liudennus merkitään vain ensimmäiseen** kirjaimen (myös i:n edellä): **mal'la** (= "malja"), **vel'li** (= "veli"), **vel'len**, **vel'lellä**, **n'el'lä**, **n'äl'lässä** (= nälässä), **peittyös'sä** (= peityessä), **ottuas'sa** (= ottaessa).

Sääntöä on nyt tarkistettu: **mal'la > mal'la**, **vel'li > vel'li**.
(Aiemman säännön mukaan liudennus merkittiin kumpaankin kirjaimen.)

Karjalassa liudennusta on runsaasti. Merkintäsäännöillä pyritään siihen, että liudennusta ei kirjoituksessa tarvitse aina osoittaa liudennusmerkillä ('), ja kirjoittaminen olisi yksinkertaisempaa. Teksti ei myöskään näyttäisi niin pirstaleiselta.

Vastaisuudessa liudennusmerkin käyttöä voidaan varmaan livvin ja vianan tapaan vähentää.

Vokaalit ja konsonantit

Äänteissä erotetaan **vokaalit** ja **konsonantit**.

Varsinaiskarjalassa on kuten suomessakin **kahdeksan vokaalia**: **u, o, a, i, e, y, ö** ja **ä**. **Kaikki muut äänteet ovat konsonantteja**.

Vokaalit ovat sellaisia äänteitä, jotka voivat muodostaa tavun yksinäänkin: **e-lä, o-ta, u-ni; ai-ga, äi-jä-päi-vä**.

Konsonantti tarvitsee aina seurakseen vokaalin, jotta muodostuu tavu: **e-lä, o-ta, u-ni; ai-ga, äi-jä-päi-vä**.

1. Karjalan (ja suomenkin) vokaalit muistat sanaparin ”**suola tie-työssä**” punaisella korostetuista kirjaimista.

2. Tunnistat vokaalit helposti myös nimestä. **Vokaalin nimessä** on aina **kaksi samanlaista kirjainta**: **aa, ee, ii, oo, uu, yy, ää** ja **öö**. Konsonanttien nimissä on aina kaksi erilaista kirjainta: **bee, dee, hoo, jii, koo, el, em** jne.

Vokaalit

Vokaalit jaetaan

1. sen mukaan, miten alhaalla tai ylhäällä kieli on äännettäessä (ts. ääntämisväylän väljyyden mukaan) **väljiin, puoliväljiin ja suppeisiin**,
2. sen mukaan, miten edessä tai takana kieli on äännettäessä (ts. ääntymispaikan mukaan) **taka- ja etuvokaaleihin**.

	takavokaalit	etuvokaalit	
suppeat	u	i	y
puoliväljät	o	e	ö
väljät	a		ä

Takavokaalit muistat vokaalivinkin 1. sanasta ”suola”, **etuvokaalit** vinkin jälkimmäisestä sanasta ”**tietyössä**”. Niiden tunnistaminen helpottaa seuraavassa käsiteltävän vokaaliharmonian (vokaalisoinnun) ymmärtämistä.

Väljimpiä ovat siis vokaalit **a** ja **ä**. Kun valitat lääkärielle kurkkukupua, hän kehottaa sinua sanomaan ”**aa**”. Mene peilin eteen ja sano **aa**. Huomaat, että kieli on alhaalla ja voit nähdä kurkkuun (varsinkin, jos otat avuksi taskulampun).

Kun kerran olet valmiiksi peilin edessä, äännä myös **oo, uu, ii** jne. ja tarkkaile kielen asentoa! Huomaat varmaan myös, että kieli on lähimpänä kitalakea (toisin sanoen kielen ja kitalaen väli on suppeimmillaan) silloin, kun äännät **uu, ii, yy**.

Kiinnitä huomiota myös huulten pyöristymiseen: huomaat, että ääntäessäsi **oo, uu, öö** ja **yy** huulet pyöristyvät. Nämä äänneet ovat ns. ”huuliäänteitä” (labiaaleja). Kun äännät **aa, ää, ee** ja **ii**, huulet eivät pyöristy. Nämä ovat ”huulettomia” (illabiaaleja).

"Huulivokaalien" muistivinkki: "tuo yö".

Suppeiden, puoliväljien ja väljien vokaalien tunnistamisesta on apua, kun myöhemmin tarkastelemme karjalan diftongeja. Voit painaa ne mieleesi seuraavien muistivinkkien avulla:

Suppeat: "Siin istuu pyy."

Puoliväljät: (MM-Leijonien 2019 kapteeni Marko Anttila:) "Olen Mörkö".

Väljät: "Aa! Älä!" (parkaiset, kun joku vääntää kättäsi).

Vokaaliharmonia (vokaalisointu)

Karjalassa (kuten suomessakin) samassa sanassa voi olla vain etu- tai takavokaaleja. Tätä ilmiötä sanotaan **vokaaliharmoniaksi** eli **vokaalisoinnuksi**.

Esimerkkejä:

olla, tulla, hameh RK VK (= "hame"), *elän, piirua* (= piirakka, piiras), *päivä, kylä, löydäy* (= löytää).

Vokaaliharmonian kannalta **i** ja **e**, jotka ääntämispaikan perusteella ovat etuvokaaleja, ovat sikäli erikoisessa asemassa, että ne voivat esiintyä sekä etu- että takavokaalien kanssa samassa sanassa. Näin on sekä karjalassa että suomessa: *hameh* RK VK *elän, piirua, päivä*.

Vokaaliharmonian (vokaalisoinnun) **takavokaalit** löytyvät sanasta "**tiesuola**" – varsinaiset etuvokaalit ("**tietyössä**") ovat etuvokaaleja myös vokaaliharmoniassa.

Vokaalisointu ei karjalassakaan koske yhdyssanoja: *kezäilda, piiruavärt'tinä* (= piirakkakaulin, -pulikka).

Murteissa liitepartikkelit **-go** ja **-bo** ovat yhdyssanojen tavoin vokaalisoinnun ulkopuolella: *hiängo* (= hänkö), *mänigo* (= menikö), *midäbo* (= mitäpä[s]), *kyzygo* (= kysyikö).

Kirjakielessä kirjoitetaan kuitenkin **etuvokaalisien sanojen yhteydessä -gö, -bö**: *hiängö, mänigö, midäbö*.

Vokaalien kesto

Vokaalit ovat joko lyhyitä tai pitkiä. **Lyhyt** vokaali merkitään yhdellä vokaalinmerkillä (= kirjaimella), **pitkä** vokaali kahdella samanlaisella: *tuli*, (*hiän*) *tullou* (= tullee) – *tuuli*, *tuullou* (= tuullee, ehkä tuulee).

Lyhyet vokaalit

Kaikki kahdeksan vokaalia ("suola tietyössä"), voivat esiintyä **lyhyinä** sekä **sanan alussa** että sanan **sisällä** ja **lopussakin**.

Pitkät vokaalit

1. Ensi tavussa

Karjalassa **pitkinä** voivat **ensi tavussa** olla **vain suppeat** ("Siin istuu pyy") vokaalit **u, i, y**: *puu*, *suu*, *hiili*, *hiiri*, *kyy*, *syy*.

Suomessa ensi tavussa voivat olla **pitkänä** paitsi **i, u ja y myös a ja ä**: *maa*, *pää*.

Mitä karjalassa on tapahtunut ensi tavun **aa**:lle ja **ää**:lle (suomen *maa, pää*).

Niistä on tullut

a) ua, iä (vokaalikaksikko/diftongi):
mua, suaha (= saada), *suari* (= ”saari”),
piä, viärä (= ”väärä”), *jiähä* (= jäädä);

b) uau, iäy (vokaalikolmikko/triftongi):
(*hiän*) *suau* (= hän saa),
(*hiän*) *jiäy* (= hän jää). [Näitä on vain nämä kaksi.]

Vokaalikaksikoita ja -kolmikoita käsitellään seuraavassa luvussa.

2. Kauempana sanassa

Ensi tavua kauempana **pitkinä** voivat karjalassa olla vain suppeat **uu** ja **yy** (vinkki: ”*pyy istuu*”), nekin tavallisesti vain teonsanojen ”*hiän on/mänöy*” -tyyppisten muotojen lopussa:

(*hiän*) *istuu, astuu, kirguu* (= kutsuu, nimittää; vrt. ”kirkuu”);
n’ukkuu (= torkkuu; vrt. ”nukkuu”);
yöksyy (= eksyy);
kyzyy (= ”kysyy”; pyytää);
heitty (= laskeutuu; vrt. ”heitty”);
horkistyy (= valpastuu; vrt. herkistyy);
(*hiän*) *istuuduu, hoppuuduu* (= riitautuu; vrt. ”hoppuutuu”).

Vokaalikaksikot (diftongit)

Kun **kaksi eri vokaalia kuuluu samaan tavuun**, kyseessä on **vokaalikaksikko (diftongi)**.

Olemme korvanneet kielioppitermin diftongi soudusta ja melonnasta tutulla "kaksikolla": **vokaalikaksikko** (kaksi vokaalia samassa tavussa – vrt. kaksi soutajaa/melojaa samassa veneessä/kanootissa). Selvyynen vuoksi käytämme kuitenkin (vokaali)kaksikon rinnalla kielioppitermiä **diftongi** (di = kaksi; hiilidioksidi CO₂).

Vokaalikaksikot ovat joko **väljeneviä**, **suppenevia** tai **tasasuppeita**.

1. **Väljeneviä** ovat sellaiset, joissa kaksikon (diftongin) **jälkimmäinen vokaali** on a) **a** tai **ä**, b) **o**, **e** tai **ö**.

a) **ua, iä**: *mua* (= "maa"), *ka-lua* (= "kalaa"), *jiä* (= "jää"), *e-näm-biä* (= enempää), *ot-tuas'*-sa (= ottaessa);

Suomessa ei kirjakielessä ole vokaalikaksikkoja **ua, iä**. Pohjois-Karjalassa kuitenkin on karjalaista perua ensi tavussa **ua, iä**: *mua, piä, jiä*. Savossa ja Kainuussa *moa, peä*; sekin perintöä karjalan kielestä.

b) **uo, ie, yö**:

suo, is-tuo (= "istua");

tie, eč-čie (= etsiä);

yö, peit-työ (= "peittyä"), *peit-työs'*-sä (= peittyessä).

Ensi tavun **uo**, **ie** ja **yö** ovat samat kuin suomessa. Tämä joh-tuu siitä, että sekä suomessa että karjalassa kantasuomen oo > uo, ee > ie ja öö > yö: soo > suo, keeli > kieli, öö > yö. Viro sen si-jaan on säilyttänyt alkuperäisen pitkän vokaalin: soo, keel, öö.

Kaikki viisi väljenevää kaksikkoa (diftongia) **ua**, **uo**, **ie**, **iä** ja **yö** ovat **u-**, **i-** tai **y-**alkuisia: kaksikon ensimmäinen vokaali on aina suppea [”Siiin istuu pyy”], jälkimmäinen vokaali taas on väljä [”Aa! – Ää!”] tai puoliväljä [”Olen mörkö!”].

Karjalassa ei ole eräiden suomen savolaismurteiden tapaan dif-tongreja **oa**, **eä** (*moa*, *peä*). Ei myöskään diftongia **öä**.

Väli vaiheena karjalassakin on ollut *moa* ja *peä*: *maa* > *moa* > *mua*; *pää* > *peä* > *piä*. Tätä kuvastaa Karjalan kielen (verkko)sana-kirjakin – esim. *vuassa* (= [leipä]kalja) ja *luadie* (= tehdä, laatia) löytyvät hakusanojen *voassa* ja *loatie* kohdalta, *piässä* (= päästä) ja *jiädyö* (= jäätyä) puolestaan löytyvät hakusanojen *peässä* ja *jeä-työ* kohdalta.

Sanastonkerääjät ovat käyttäneet merkintää oa, eä. Siksi **sanakir-jan hakusanoihin ja esimerkkeihin** on jätetty **oa**, **eä**, vaikka mur-teissa jo tuolloin äännettiin melkein **ua**, **iä**.

Varsinaiskarjalan **kirjakiellessä** kirjoitetaan livvin ja vianan kirjakiel-ten tapaan **ua**, **iä**: *vuassa*, *luadie*, *piässä*, *jiädyö*.

2. Suppenevia vokaalikaksikkoja (diftongeja) ovat sellaiset, joissa jälkimmäinen vokaali on suppea ("siin istuu pyy") **u, i** tai **y** ja ensimmäinen on väljä **a/ä** ("Aa! Älä!") tai puoliväljä **o/ö, e** ("Olen mörkö"):

a) u-loppuiset **au, ou, eu**:

hau-da (= "hauta");

nou-zou (= nousee);

(*hiän*) *jal-geu-du* (= nousi jalkeille).

b) i-loppuiset **ai, oi, ei, öi, äi**:

pai-da (= "paita");

a-ha-voi-duo (= ahavoitua);

sei-zuo (= "seisoa");

yö-löin (= öiden);

päi-vä.

c) y-loppuiset **ey, öy** ja **äy**:

key-hä (= "köyhä");

(*hiän*) *mä-nöy* (= menee);

(*hiän*) *löy-däy* (= löytää).

Karjalassa ei ole diftongeja *ao, ae, äe* tai *öö* (vrt. suomessa savolaismurteiden *taevas, päevä*).

3. Tasasuppeita ovat diftongit, joissa kumpikin vokaali on suppea ("siin istuu pyy"):

a) i-loppuiset **ui** ja **yi**:

kuiva, muissa (= muista!);

(*mie*) *synnyin, pöllässyimmä* (= pelästyimme).

b) u- ja y-loppuiset **iu** ja **iy**:

kiugua (= uuni, kiuas), (*hiän*) *poimiu* (= poimii);

liyeh (= lyhde), (*hiän*) *eččiy* (= etsii).

Tasasuppeat vokaalikaksikot (diftongit) ovat joko i-alkuisia tai i-loppuisia.

Suomessa pitkä vokaali – karjalassa diftongi tai triftongi

1. Suomessa **aa**, **ää**

1.1 karjalassa **ua**, **iä**

a) Sanan 1. tavussa: *mua*, *sua-ha*, *piä*, *jiä-hä*.

Teonsanojen *suaha* ja *jiähä* yksikön 3. persoonan muodoissa on **-uau/-iäy**: (*hiän*) *suau* (= hän saa), *jiäy* (= hän jää).

b) Sanan lopussa *mitä?/ketä?* -muodoissa (yks. partitiivi):

kalua (= kal**aa**), *mus's'ikkua* (= mustikk**aa**), *poigua* (= poik**aa**);
leibiä (= leip**ää**), *keziä* (= kes**ää**).

c) Sanan lopussa teonsanojen (verbien) perusmuodoissa, jotka ovat suomessa tyyppiä *antaa*, *ottaa*, *naurattaa*, *jättää*, *pelättää*:

andua (= antaa);

ottua (= ottaa);

nagrattua (= naurattaa);

jättiä (= jättää);

pöllättiä (= pelästyttää, säikäyttää; vrt. "pelättää").

1.2 karjalassa **-au**, **-äy**

Edellä c-kohdan teonsanojen nykyajan (preesens) yksikön 3. pers. muodoissa:

(*hiän*) *andau*, *ottau*, *nagrattau*; *jättäy*, *pöllättäy*.

Suomessa näiden teonsanojen perusmuoto (infinitiivi) ja yksikön 3. persoona ovat samanlaisia: *antaa* (inf.) : *hän antaa*, *jättää*

(inf.) : *hän jättää*. Karjalassa nuo muodot ovat erilaisia – *andua*
(inf.) : *hiän andau, jättiä* (inf.) : *hiän jättäy*.

1.3 ata/ätä-, eta/etä-, ita/itä-, ota-, uta- ja **ytä-**loppuisten teonsanojen ”*hiän on*” -muodoissa **u/y-**loppuinen vokaalikolmikko (triftongi):

[*luvata* :] *lu-buau* (= lupaa);
[*hypätä* :] *hyp-piäy* (= hyppää; juoksee tv);
[*ruveta* :] *ru-bieu* ~ *ru-biou* (= rupeaa);
[*ker-ritä* :] *ker-giey* ~ *ker-giöy* (= kerkiää);
[*höyrytä* :] *höy-ryöy* (= höyryää).

Vokaalikolmikko (triftongi) on vain niiden **-eta/-etä** ja **-ita/itä** -teonsanojen (*hiän*) *on* -muodoissa, joiden yksikön 3. persoonan muodossa suomessa on **-aa/-ää**. Vrt. (jyrketä :) jyrkkenee, (tarvita :) tarvitsee – karjalassa *jyrk-ke-nöy*, *tar-vič-čou*. Ks. seuraava kohta.

2. Suomessa -ee – karjalassa -ou, -öy

Näin on (*hän*) *tulee*, *menee*, *ajelee* -tyyppisten preesensin yksikön 3. persoonan muotojen vastineissa karjalassa:
tu-lou, *mä-nöy*, *aje-lou*.

3. Suomessa -ii – karjalassa -iy, -iu

Näin on (*hän*) *etsii*, *poimii* -tyyppisten teonsanojen muotojen vastineissa karjalassa:
(*hiän*) *eč-čiy*, *lyk-kiy* (= heittelee, ”lykkii”), *poi-miu*.

4. Suomessa -oo – karjalassa -ou

Näin on (*hän*) *katsoo*, *sanoo* -tyyppisten teonsanojen muotojen vastineissa karjalassa: *kač-čou*, *sa-nou*.

Suppeat **uu** ja **yy** ovat karjalassakin säilyneet myös kauempana sanassa, kuten edellä s. 27 totesimme: **istuu**, **kyzyy**, **istuu-duu**.

Nyky-Suomessa asuvien rajakarjalaislähtöisten **puheeseen** on vaikuttanut suomen kieli niin, että sanotaan *andaa*, *ottaa*, *jättää*, *ajeloo*, *mänöö*, *kaččoo*, *sanoo*, *eččii*, *poimii*, *čakkuua*, *rubioo*. Puhekielessä tavataan myös *h*-loppuisia muotoja: *andah*, *ottah*, *jättäh*, *ajeloh*, *sanoh* jne.

Kirjakielessä käytetään muotoja *andau*, *ottau*, *jättäy*, *ajelou*, *mänöy*, *kaččou*, *sanou*, *eččiy*, *poimiu*, *čakkuau*, *rubiou*.

Puhekielessä ei ole normeja. Suomessakin puhutaan *mä/mää meen/menen*, *mie/minä mään/mänen*, mutta silti kaikki kirjoittavat mukisematta **minä menen**.

Muotojen *sanou*, *mänöy* historiaan voimme kurkistaa Kalevalan kautta: ”Sanovi sanalla tuolla - -”; ”Siitpä tie menevi, ura uusi urkenevi.”

Kehitys on tapahtunut jotenkin seuraavasti: *sanovi* > *sanov* > *karjalassa sanou* / suomessa *sanoo*.

Sananloppuisen **v**:n ongelma [**v** ei voi olla sanan lopussa – ei suomessa eikä karjalassa] ratkesi suomessa siten, että **-v** > **-o**: *sanoo*. Karjalassa tämä ratkaisu ei ollut mahdollinen, koska jälkitavuiissa pitkiä ovat vain **uu** ja **yy** (”*pyy istuu*, *kyzyy*”). Siksi karjalassa **-v** > **-u**, ja näin saatiin karjalan vokaalijärjestelmälle ominainen diftongi: *sanou*.

Suomessa on joukko muotoryhmiä, joissa sanan lopussa on pitkä vokaali + *n*: -aan/-ään, -een, -iin, -oon/-öön, -uun/-yyn.

Karjalassa vastaavissa muotoryhmissä on lyhyt vokaali + *h*: -ah/-äh,

-eh, -ih, -oh/-öh, -uh/-yh:

kalaan – *kalah*, metsään – *meččäh*, suureen – *suureh* jne.

Näitä käsitellään tarkemmin Grammarin 2. osassa (tulossa).

Alkuaan nämä muodot ovat olleet tyyppiä *talohon*, *ottamahan*, *otetahan*, *otettihin*. Suomessakin runokielessä *h* on joskus säilynyt: ”- - kotihin mä laitan terveisen[i]”; ”Luullahan, jotta on lysti olla”; ”- - Köys katkes, ääni kuultihin: ”Niin syvä oon kuin pitkäkin.”

Karjala on näissä muodoissa säilyttänyt alkuperäisen *h*:n, mutta kadottanut sen jäljestä vokaalin ja *n*:n. **Suomi** puolestaan on kadottanut *h*:n, mutta säilyttänyt vokaalin ja *n*:n – näin suomeen on kehittynyt pitkä vokaali.

Alkuaan karjalassa (niin myös suomessa) on ollut pitkiä vokaaleja vain ensi tavussa. Pitkä vokaali kauempana sanassa suomessa on aina merkki siitä, että vokaalien välistä on kadonnut jokin konsonantti.

Yksi näistä kadonneista on *h*, jonka karjala (osittain myös suomen pohjalais- ja peräpohjalaismurteet) on säilyttänyt.

Nyky-Suomessa asuvien rajakarjalaislähtöisten puheeseen on vaikuttanut suomen kieli niin, että sanotaan *kalaah* tai *kalaa*, vastaavasti *taloo*h tai *taloo*, *kodii*h tai *kodii*, *kylyy*h tai *kylyy* jne.

Kirjakielissä kirjoitetaan *kalah*, *taloh*, *kodih*, *kylyh*.

Suomen vokaaliyhtymien vastineet karjalassa

Kaksi peräkkäistä vokaalia voi kuulua myös eri tavuihin: suomen is-**tu-a**, ta-**lo-a**, kor-**ke-a**. Vrt. vokaalikaksikkoihin (diftongeihin) is-**tui**, ta-**loi**-hin, kor-**kei**-ta.

Suomessa vokaaliyhtymiä on runsaasti. Karjalassa vokaaliyhtymiä ei ole, vaan

1. vokaalit ovat siirtyneet samaan tavuun diftongiksi ja samalla kaikki vokaalit ovat muuttuneet astetta suppeammiksi (ks. s. 23) **a** > **o** tai **e**, **o** > **u**, **e** > **i**, **ä** > **ö** ja **ö** > **y**:

is-**tu-a** > *is-tuo*, kor-**ke-a** > *kor-gie*, tyt-**tö-ä** > *tyt-työ*;

2. joissakin tapauksissa vokaalien väliselle tavurajalle on kehittynyt **v** tai **h** (joskus **l**):

kal'-l'i-vo (= kal-li-o), *nuo-di-vo* (= nuo-ti-o),
kau-ne-hus (= kau-ne-us), *puh-ta-hus* (= puh-ta-us)
hur-bi-lo RK ~ *hul-bi-lo* VK Tv (= hul-pi-o).

Seuraavassa tarkastelemme suomen vokaaliyhtymien vastineita karjalassa. Suomen vokaaliyhtymät voidaan jakaa kahteen ryhmään:

- **a/ä**-loppuisiin ja
- **o/ö** ja **e**-loppuisiin.

Vokaali + a/ä – o/ö- tai e-loppuinen diftongi

1. Suomessa **u-a/y-ä, o-a/ö-ä** – karjalassa **uo/yo**:

a) mitä?, ketä?-muotoja (yksikön partitiiveja):

suomessa   karjalassa

koi-vu-a   *koi-vuo*

uk-ko-a   *uk-kuo*

löy-ly-ä   *löy-lyö*

tyt-tö-ä   *tyt-työ*

Karjalassa **u-** ja **o-**loppuisten sanojen *mitä? ketä?* -muodot (yks. partitiivi) ovat samannäköisiä, esim. *pajuo* tarkoittaa sekä laulua (*pajo*) että pajupuuta (*paju*). Tämä on aiheuttanut sekaannusta. Niinpä, kun lauletaan ”*hiän ei pajuo pajattanun*”, on saatettu ajatella, että laulua tarkoittava sana on *paju*, vaikka se onkin *pajo*.

Oikea perusmuoto selviää sanan muista muodoista: *hiän pajatti čoman pa-jon / čomie pa-jo-loi*.

b) teonsanan perusmuotoja (infinitiivejä):

suomessa   karjalassa

kat-so-a   *kač-čuo*

sa-no-a   *sa-nuo*

ek-sy-ä   *yök-syö*

2. Suomessa **e-a/e-ä, i-a/i-ä** – karjalassa **ie**:

a) *mitä? ketä? keitä?* -muotoja (yksikön ja monikon partitiivi):

suomessa	karjalassa
<i>sor-me-a</i>	<i>sor-mie</i>
<i>ni-me-ä</i>	<i>ni-mie</i>
<i>ko-ti-a</i>	<i>ko-die</i>
<i>sirp-pi-ä</i>	<i>čirp-pie</i>
<i>kaik-ke-a</i>	<i>kaik-kie</i>
(<i>meitä</i>) <i>kaik-ki-a</i>	(<i>meidä</i>) <i>kaik-kie</i>
(<i>paljon</i>) <i>poi-ki-a</i>	(<i>äijä</i>) <i>poi-gie</i>

b) teonsanan perusmuotoja (infinitiivejä):

suomessa	karjalassa
<i>lu-ke-a</i>	<i>lu-gie</i>
<i>it-ke-ä</i>	<i>it-kie</i>
<i>poi-mi-a</i>	<i>poi-mie</i>
<i>et-si-ä</i>	<i>eč-čie</i>

c) **ea, eä** -loppuisten laatusanojen perusmuotoja (adjektiivien nominatiiveja):

suomessa	karjalassa
<i>kor-ke-a</i>	<i>kor-gie</i>
<i>ma-ke-a</i>	<i>ma-gie</i>
<i>he-le-ä</i>	<i>he-lie</i>
<i>pi-me-ä</i>	<i>pi-mie</i>

i-o/i-ö, u-e – i-vo/i-vö, ie, o-veh

1. Suomessa *i-o*, *i-ö*

- karjalassa *i-vo*, *i-vö*

suomessa   karjalassa

<i>ah-ki-o</i>	<i>ah-ki-vo</i>
<i>hul-pi-o</i>	<i>hul-bi-vo</i> (~ <i>hur-bi-lo</i> harv.)
<i>si-ki-ö</i>	<i>si-gi-vö</i> (= penska)
<i>heit-ti-ö</i>	<i>heit-ti-vö</i> RK (= laiskuri, luopio)

Myös uusissa lainasanoissa: *val-di-vo* (= valtio), *ra-di-vo* (= radio). Televisio viestintäkanavana on *televizijo*, laitteena *televii-zora*.

- karjalassa *ie*:

suomessa   karjalassa

<i>kavio</i>	<i>kabie</i>
<i>lapio</i>	<i>labie</i>
<i>kontio</i>	<i>kon-die</i>
"hyypiö"	<i>hyy-bie</i> (= huuhkaja)

Karjalan *kondie* ja *hyybie* ovat itse asiassa tekijännimiä ja vastaavat suomen sanoja ”kontija” (vrt. kontata, ”katin kontit”) ja ”hyy-pijä” (sellainen, joka äänтелеe ”hyy” – samaan tapaan kuin *huuhkaja* äänтелеe ”huuh”). [Suomessa *kontio* ja *hyypiö* ovat ”loikaneet” pois tekijännimistä.]

Samaa tekijännimityyppiä karjalassa ovat esim. *kuolie* (= kuollut; ”kuolija” – ei ’kuolio!’), *haldie* (= haltija).

2. Suomessa **u-e** – karjalassa **o-veh**:

suomessa

karjalassa

poi-ku-e

poi-go-veh

pah-nu-e (sian ”poikue”)

pah-no-veh

a-lu-e

alo-veh

Karjalassa on myös muutama **ö-veh**-loppuinen sana, esim. *hei-nö-veh*, *ky-lö-veh*.

Suomessa ei ole näitä vastaavia **y-e** sanoja *heinye, *kylye, vaan sanotaan heinä(nteko)väki, kyläläiset / kylän väki.

Näihin ryhmiin (1. ja 2.) kuuluvia sanoja on erittäin vähän.

Vokaalikolmikot – (triftongit)

Karjalan vokaalijärjestelmä poikkeaa suomesta myös siinä, että karjalassa on tavuja, joissa on kolme vokaalia peräkkäin. Tällaisia vokaaliryhmiä voimme nimittää ”vokaalikolmikoiksi”. Kieliopillinen nimitys niille on triftongi (*tri-* = 3; **trilogia**).

Varsinaiskarjalan kirjakielessä on seuraavat vokaalikolmikot: **uau, uou, uai, uoi, ieu, iou, iei, iäi, iey, iäy, iöy, yöy**.

Vokaalikolmikoita on

1. -ata/-ätä, -eta/-etä jne. -loppuisten (ks. s. 32) teonsanojen tietyissä muodoissa:

a) *hiän lubuau, hyppiäy* (= lupaa, hyppää) -tyyppisissä muodoissa (preesensin yksikön 3. persoona):

(*muata* :) *maguau* (= makaa),

(*čakata* :) *čakkuau* (= toruu, moittii);

(*lukuta* :) *lukkouu* VK Tv (= lukitsee, panee lukkoon);

(*ruveta* :) *rubieu* ~ *rubiou* (= rupeaa);

(*kerritä* :) *kergiey* ~ *kergiöy* (= kerkiää).

b) ”*hiän lubuais/hyppiäis*” -tyyppisissä muodoissa (= konditionaalin yks. 3. pers. ja konditionaalin kielteinen muoto):

(*hiän*) *ma-guais* (= makaisi) : *en, et* jne. *ma-guais*;

(*hiän*) *ru-bieis* (= rupeaisi) : *en, et* jne. *ru-bieis*;

(*hiän*) *ker-gieis* (= kerkiäisi) : *en, et* jne. *ker-gieis*.

2. Suomen kaksitavuisten **-da/-dä** teonsanojen karjalankielisten vastineiden yksikön 3. persoonan muodoissa:

(*saada* :) *suaha* : (*hiän*) *suau*;

(*juoda* :) *juuva* : (*hiän*) *juou*;

(*tuoda* :) *tuuva* : (*hiän*) *tuou*;

(*viedä* :) *vijjä* : *viey* ~ *viöy*;

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

(jäädä :) jäähä : (hiän) **jiäy**;
(syödä :) syyvä : (hiän) **syöy**;
(lyödä :) lyyvä : (hiän) **lyöy**;
(myydä :) myyvä : (hiän) **myöy**.

Näihin kuuluu myös tverinkarjalan **lieu**: *vihma lieu* (= sade tulee).

Edellä olevista esimerkeistä näkyy, että karjalan vokaalikolmikko (triftongi) vastaa

1. suomen pitkää vokaalia (saa, lupaa, myy jne.): *suau, lubuau, myöy* jne.
2. suomen diftongia (juo, tuo, syö, lyö, lie, vie): *juou, tuou, syöy, lyöy, lieu, viey*.
3. suomen **e/i + aa/ää** vokaaliyhtymää (ru-pe-aa, ker-ki-ää): *ru-bieu ~ ru-biou, ker-giey ~ ker-giöy*.

Suomen ja karjalan vokaalien vertailu osoittaa: **suomi** on pitkien **vokaalien** (maa, pää, kalaa, leipää, lupaa, hylkää) ja **vokaaliyhtymien** (istua, sanoa, itkeä, kysyä, rupeaa, kerkiää) kieli – **karjala** taas on **vokaalikaksikkojen** (*mua, piä, ka-lua, lei-biä, is-tuo, it-kie, an-dau, jät-täy, mä-nöy, tu-lou, ky-zyö*) ja **vokaalikolmikkojen** (*suau, syöy, tuou, lu-buau, hyl-giäy, ru-bieu ~ ru-biou, ker-giey ~ ker-giöy*) kieli.

Vokaalivaihtelut

Vokaalivaihtelusta puhutaan silloin, kun sanan eri muodoissa tapahtuu vokaalin vaihtelua konsonantilla alkavan yksikön sijapäätteen ja monikon nominatiivin *t:n* edellä.

1. Sanan perusmuodon (nominatiivin) loppuvokaali *i* vaihtuu *e*:ksi. Tähän ryhmään kuuluvat omaperäiset *i*-loppuiset nimi- ja laatusanat sekä neljä lukusanaa.

kivi : *kive|n* : *kive|h* (= kiveen) : *kive|t*;
jogi : *jove|n* : *joge|h* (= jokeen) : *jove|t*;
pieni : *piene|n* : *piene|h* (= pieneen) : *piene|t*;
uuzi : *uuve|n* : *uude|h* (= uuteen) : *uuve|t*;
yksi : *yhe|n* : *yhte|h* (= yhteen) : *yhe|t*;
kaksi : *kahe|n* : *kahte|h* (= kahteen) : *kahe|t*;
viizi : *viije|n* : *viide|h* (= viiteen) : *viije|t*;
kuuzi : *kuuve|n* : *kuude|h* (= kuuteen) : *kuuve|t*.

Laina- ja uudissanoissa *i* säilyy myös taivutusmuodoissa:

čirppi (= sirppi) : *čirpi|n*;
fonari (= lyhty) : *fonari|n*;
kalendari (= kalenteri) : *kalendari|n*;
grammari (= kielioppi) : *grammari|n*;
sanari (= sanakirja; sanasto) : *sanari|n*.

Konsonanttivaihtelun ohella *i* - *e* -vaihtelu on myös *is* -loppuisten nimi- ja laatusanojen taivutusmuodoissa:

huovis : *huogehen* : *huogehet* : *huogehie* (= huokeita, halpoja);
valmis : *valmehen* : *valmehet* : *valmehie* (= valmiita);
nagris : *nagrehen* : *nagrehet* : *nagrehie* (= nauriita);
ruis : *rugehen* : *rugehet* : *rugehie* (= rukiita).

Suomen **is**-loppuisten taivutuksessa ei ole **i** – **e** -vaihtelua:
kallis : *kalliin* : *kalliiseen*,
valmis : *valmiin* : *valmiiseen*;
nauris : *nauriin* : *nauriiseen*;
ruis : *rukiin* : *rukiiseen*.

Huomaa kuitenkin *tarvis* ~ *tarve* : *tarpeen*.

2. Sanan tai vartalon lopussa oleva **a/ä** vaihtuu **e**:ksi

a) laatusanojen (*vanha|n*, *čoma|n*, *lihava|n*, *terävä|n*) ”vanhempi, so-
mempi” -tyyppisissä muodoissa (komparatiivi):

vanha: *vanhe|mbi*, *vanhe|mman*, *vanhe|mmat jne.*

čoma (= kaunis; vrt. ”soma”): *čome|mbi*, *čome|mmat jne.*

lihava: *lihave|mbi*, *lihave|mman*, *lihave|mmat jne.*

terävä: *teräve|mbi*, *teräve|mmän*, *teräve|mmät jne.*

Suomessa tällainen vaihtelu on laatusanoissa 2-tavuisten **a/ä**-
vartaloisten komparatiivissa, karjalassa myös pitemmissä sa-
noissa: *lihave|mbi*, *teräve|mbi jne.*

b) teonsanojen (*ota|n*, *jätä|n*) ”hyö *ote|tah/ote|ttih/ote|ttais*, hyö
jäte|täh/jäte|ttih/jäte|ttäis” -muodoissa (monikon 3. persoonan ja pas-
siivin muodoissa):

ota|n: (*hyö*) *ote|tah*, *ote|ttih*, *ote|ttais*;

nossa|n: (*hyö*) *nosse|tah*, *nosse|ttih*, *nosse|ttais*;

jätä|n: (*hyö*) *jäte|täh*, *jäte|ttih*, *jäte|ttäis*;

kiellä|n: (*hyö*) *kielle|täh*, *kielle|ttih*, *kielle|ttäis*.

Kuten edellä olevista esimerkeistä voi päätellä, vastaava vaihtelu on
myös suomessa.

Vartalon loppuvokaalin ja partitiivin **a/ä**-päätteen muutokset on käsi-
teltä edellä s. 31. Vartalon loppuvokaalin muutokset monikon ja im-
perfektin **i**:n edellä käsitellään muoto-opissa.

Soinnilliset ja soinnittomat ään- teet

Paitsi vokaaleihin ja konsonantteihin äänteet jaetaan myös **soinnillisiin** ja **soinnittomiin**.

Soinnillisia ovat kaikki vokaalit ("suola tietyössä").

Konsonanteista taas **soinnittomia** ovat *k, p, t, s, š, h* ja *č* sekä lainasanoissa *f*. Kaikki muut konsonantit ovat soinnillisia.

Kaikki **soinnittomat** konsonantit löydät lihavoituina lausahduksesta "**KTP**(* *sai hifistellä tšeikeissä (tš = č)*)".

Tietoa soinnittomista konsonanteista tarvitset, kun haluat tarkistaa, pitääkö kirjoittaa *g* vai *k*, *b* vai *p*, *d* vai *t* ja *s* vai *z*.

*) KTP = Kotkan Työväen Palloilijat
(Jos haluat, voit vaihtaa joukkueeksi KPT:n eli Kuopion Pallotoverit!)

Konsonantit

Konsonanteillakin on vokaalien tapaan kaksi kestoastetta: lyhyttä vokaalia vastaa **yksinäiskonsonantti**, pitkää **kaksoiskonsonantti** (gemi-naatta).

Kaksoiskonsonantti kuuluu kahteen tavuun – niitä on siis vain sanan sisällä.

Soinnittomista konsonanteista (ks. ed. s.) – ”**KTP sai hifistellä tšeikeissä** (tš = č)” – kaikki muut paitsi *h* ja *f* voivat olla kaksoiskonsonantteina: **ak-ka**, **tyt-tö**, **lep-pä**, **kas-sa** (= palmikko), **meč-čä**.

Lainasanoissa myös **hh** ja **ff**: **puuh-ha** (= untuva), (**koufi** ~) **kouf-fi** (= kahvi).

Soinnillisista konsonanteista vain **l**, **r**, **m** ja **n** voivat olla kaksoiskonsonantteina: **tulla**, **purra**, **kumma**, **männä**.

Karjalassa **ei** ole kaksoiskonsonantteja **gg**, **bb**, **dd**, **zz**, **žž**, ei myöskään **jj**, **vv**.

Vaikka karjalassa ei ole geminaattaa **dd**, on kuitenkin muutama lainasana, joissa on geminaatta **d'd** (äännetään *d'd'*):

lad'-da-ta (= latoa, pinota, ”latjata”) : **lad'-duan** : (*hiän*) **lad'-duau**;
lod'-da (= proomu, ”lotja”), **sud'-da** (= tuomari),
vid'-da (= [ongen] peruke; vrt. ”vitja”), **pa-pad'-da** (= papin vaimo).
od'-du-ala (= peite).

Konsonanttiyhtymät

Kaksi peräkkäin olevaa erilaista konsonanttia muodostavat konsonanttiyhtymän.

Konsonanttiyhtymät voivat olla **soinnittomia** tai **soinnillisia**.

1. Soinnittomia konsonanttiyhtymiä ovat

- **k**-loppuiset **sk/šk, tk** (ks. s. 53),
- **t**-loppuiset **st/št, ht** (ks. s. 53),
- **s**-loppuiset.

Esimerkkejä s-loppuisista: **ok-sa, uk-si** (= ovi), **lap-si, kyp-si**.

2. Soinnillisista konsonanttiyhtymistä tavallisimpia ovat seuraavat (alkukonsonantin mukaan ryhmiteltynä):

bl: **kub-lus** RK ~ **kubl-uš** VK (= koho, "kuplus");

br: **kob-ra** (= "koura"), **hab-ras** (= "hauras");

dr: **ad-ra** (= aura), **ted-ri** (= teeri)

gl: **kag-la** (= "kaula"), **nieg-la** (= neula);

gr: **kag-ra** (= "kaura"), **nag-rua** (= "nauraa");

lb: **kyl-bie** (= kylpeä);

ld: **sil-da, pel-do**;

lg: **jal-ga, jäl-gi**;

lm: **sil-mä, kol-me**;

nd: **ran-da, kan-dua** (= kantaa);

ng: **run-ga** (= vartalo; vrt. "runko");

mb: **ham-ba-hat, pienem-bi**;

rd: **ker-da, par-da**;

zr: **oz-ra** (= ohra), **az-rain ~ az-ruan** (= atrain, "ahrain");

Näistä suomessa on vain *lm* (silmä, kylmä).

1. Uudemmissa lainasanoissa voi olla *gl* tai *kl* usein sen mukaan, onko venäjässä soinnillinen vai soinniton konsonantti:

ug-la TV (= nurkka), *fs'ok-la* ~ *sv'ok-la* (= punajuuri), *ku(u)k-la* ~ *ku(u)g-la* (= nukke).

2. Karjalassa ei ole konsonanttiyhtymiä *gz*, *bz*, *dg*. Kirjoitetaan siis *yksi* – ei *ygzi*, *lapsi* – ei *labzi*, *matka* – ei *madga*. Tämä huomautus on aiheellinen siksi, että varsinkin some-sivuilla näkee kirjoitetun *ygzi*, *madga*, *labzi*.

Karjalassa ei myöskään ole sellaisia konsonanttiyhtymiä, joissa toinen on *g*, *d*, *b* tai *z* ja toinen on *k*, *t*, *p* tai *s*. Emme voi kirjoittaa *lapzi*, *lapsi*, emme *ukzi*, *ugsi*, emme *matguan*, *madkuan*, emme *käsgie*, *käzkie* vaan kirjoitamme *lap-si*, *uk-si*, *mat-kuan*, *käs-kie*.

Tiivistys

Karjalassa ei kirjoiteta *ygzi*, eikä *ykzi*, ei myöskään *ygzi* vaan *yksi*; ei *labzi*, ei *lapzi*, eikä *lapsi* vaan *lapsi*.

Oikeinkirjoitussäännön (s. 65) perusteella kuitenkin kirjoitetaan *tuletgo*, *mänetgö*, *ketbo*.

Konsonanttiyhtymät sanan alussa

Omaperäisissä sanoissa on sanan alussa vain yksi konsonantti: *kala*, *leibä*, *sana*.

Venäläisissä lainoissa sanan alussa voi olla kaksi, jopa kolmekin konsonanttia sanan alussa:

sroičča (= pyhän Kolminaisuuden juhlapäivä, helluntai); *Spuassa* (= Vapahtaja); *pruazniekka* (= juhla[pyhä, -päivä]); *grobu* (= 1. ruumisarkku VK TV 2. hirsisalvos [haudan päällä] RK); *kravat'ti* (= sänky). *spruavie* (= 1. toimittaa [asia] 2. parantaa).

Konsonanttivaihtelu (astevaihtelu)

Vokaalivaihtelun lisäksi karjalassa kuten suomessakin on myös konsonanttivaihtelua. Konsonanttivaihtelun tavallisin muoto on ns. astevaihtelu.

Vaihtelu koskee

1. konsonantteja **g, d, d'** ja **b**,
2. kaksoiskonsonatteja **kk, tt, pp** ja **čč**.

Vaihtelu määräytyy tavun laadun perusteella. Tavu voi olla

1. **avotavu** – tavun lopussa vokaali: *poi-ga, ko-di, lei-bä*,
2. **umpitavu** – tavun lopussa konsonantti: *poi-jan, poi-jal-la, koin* (= ko-din), *koin-sa* (= ko-dis-sa), *lei-vän, lei-väl-lä*.

Avotavun alussa **vahva aste**, umpitavun alussa **heikko aste**.

- Vahvassa asteessa **g, d, d'**, heikossa asteessa **v, j** tai **Ø** (kato):
po-iga, poi-jan; ko-di, koin; muo-do, muu-von (= muo-don).
- Vahvassa asteessa **b**, heikossa asteessa **v**: *lei-bä, lei-vän, leiväl-lä*.
- Vahvassa asteessa **kk, tt, pp** tai **čč**, heikossa **k, t, p** tai **č**:
uk-ko : uk-kuo : u-kol-la : u-kot,
tyt-tö : tyt-työ : ty-töl-lä : ty-töt,
lep-pä : lep-piä : le-pän : le-pät,
eč-čie (= etsiä) : *eč-in : eč-čiy : e-čim-mä*.

Kaksoiskonsonanttien astevaihtelu

Kaksoiskonsonanttien astevaihtelu on yksinkertainen ja helppo:

kk : k, tt : t, pp : p, čč : č.

1. Vokaalin jäljessä. Esimerkkejä edellisellä sivulla.

2. Konsonantin (*l, r, n*) jäljessä:

tilk-ka : *til-kat*, *šulk-ku* (= silkki) : *šul-kut*;

čirk-ku (= varpunen) : *čir-kut*, *sork-ka* (= sorkka, koipi) : *sor-kat*;

čorp-pa (= haara; piikki) : *čor-pat*;

kart-ta (= puukaukalo) : *kar-tat*, *pert-ti* (= tupa, pirtti) : *per-tit*;

čirč-ču (= nirso) : *čir-čut*;

lent-ta (= letti- tms. nauha) : *len-tat*.

Tverinkarjalassa *l:n, r:n* ja *n:n* jäljessä **kk > k, tt > t, pp > p, čč > č**:

til-ka, šul-ku, čir-ku, čir-ču jne.

Yksinäiskonsonanttien astevaihtelu

Yksinäiskonsonanttien **b, g, d** vaihtelukaava on seuraava:

- **b** : **v**
- **g** : **j, v** tai **Ø**
- **d** : **j, v** tai **Ø**

1. Vaihtelu **b** : **v**

lei-bä : *lei-vän* : *lei-biä* : *lei-vät*;

re-bo (= kettu, ”repo”) : *re-von* : *re-buo* : *re-vot*;

lu-va-ta : *lu-buan* : (hiän) *lu-buau* : (hyö) *lu-va-tah*;

kyl-bie (= kylpeä) : *kyl-ven* : (hiän) *kyl-böy* : (hyö) *kyl-ve-täh*.

2. Vahvassa asteessa g, d

2.1 Heikossa asteessa v

a) "huulivokaalin" (”*tu*o yö”) edellä

(*ke-go* :) *ke-von* (= keon) : *ke-vot*;
(*nä-gö* :) *nä-vön* (= näön; kasvojen) : *nä-vöt*;
(*ta-guo* :) *ta-von* (= taon) : *ta-vo-tah*.

(*ma-do* :) *ma-von* (= käärmeen) : *ma-vot*;
(*rua-do* :) *rua-von* (= työn, raatamisen) : *rua-vot*;
(*kua-duo* :) *kua-vun* (= kaadun) : *kua-vu-tah*;
(*si-duo* :) *si-von* (= sidon) : *si-vo-tah*.

b) "huulivokaalin" (”*tu*o yö”) jäljessä

(*to-deh* :) *to-ven* (= toden) : *to-ves-ta*;
(*uu-deh* :) *uu-ven* (= uuden) : *uu-ves-ta*;
(*sou-dau* :) *sou-van* (= soudan) : *sou-ve-tah*;
(*löy-däy* :) *löy-vän* (= löydän) : *löy-ve-täh*;
(*jo-gi* :) *jo-ven* (= joen) : *jo-vet*;
(*leu-ga* :) *leu-van* (= leuan) : *leu-vat*.

c) "huulivokaalien" (”*tu*o yö”) välissä

(*ou-do* :) *ou-von* : *ou-vot* (= oudot);
(*čuu-do* :) *čuu-von* : *čuu-vot* (= ihmeet, kummat);
(*abeu-duo* :) *abeu-vun* : *abeu-vu-tah* (= ”he apeutuvat”);
(*šuo-riu-duo* :) *šuo-riu-vun* : *šuo-riu-vu-tah* (= he pukeutuvat).

(*riu-gu* :) *riu-vun* : *riu-vut* (= riu’ut);
(*ruo-go* :) *ruu-von* : *ruu-vot* (= ruo’ot).

Vanhemmat lainasanat ovat yleensä mukautuneet astevaihteluun, uudemmat jääneet vaihtelun ulkopuolelle:

diedo RK VK~ *d'eda* TV (= ukki) : *diedon* : *diedolla*;
diädä ~ *diädö* (= 1. setä 2. eno) : *diädän* : *diädällä*.

2.2 Heikossa asteessa j

- *i:n* ja *e:n* jäljessä

(*vii-deh* :) *vii-jen* (= viiden) : *vii-jes* (= viides);
(*tie-do* :) *tii-jon* (= tiedon) : *tii-jot*;
(*ve-deh* :) *ve-jen* TV (= veden) : *ve-jet* TV

(*sii-ga* :) *sii-jan* : *sii-jat* (= siiat);
(*ai-ga* :) *ai-jan* : *ai-jat* (= ajat);
(*re-gi* :) *re-jen* TV : *re-jet* TV (= reet).

Suomesta lainattu *tä-di* ("täti") on yleensä astevaihtelun ulkopuolella, mutta on saattanut myös mukautua astevaihteluun:
tä-di : *tä-din* (myös *tä-jin*) : *tä-dis-sä* : *tä-dih*.

Muistathan: liudennusta ei merkitä *i:n* edellä – ei sanan alusakaan! Esimerkeissämme *tiedo* luetaan siis *t'iedo* ja *diedo* luetaan *d'iedo* jne.

2.3 Muissa kuin edellä käsitellyissä tapauksissa heikossa asteessa on Ø (= kato), ts. *d* tai *g* on kadonnut. Esimerkeissä kato on osoitettu kaksoisalleiviivauksella: [*ko-di*:] *koin* : *koit*).

(*pa-dah* :) *puan* : *puat* (= padat);
(*kä-deh* :) *kiän* : *kiät* (= kädet);
(*ve-deh* :) *vein* : *veit* (= vedet)
(*rua-dua* :) *ruan* (= "raadan") : *en rua* : *rua*! (= tee!; "raada!");

(*kua-dua* :) kuan (= kaadan) : en kua : kua! (= kaada!).

(*re-gi* :) rein RK VK ("reen") : reis-sä RK VK : reit (= reet) RK VK;
(*vä-gi* :) viän (= voiman) : viäl-lä : viät (= voimat).

(*hiän ja-gau* :) juan : juat-tah (= he jakavat; jaetaan) : juat! (= jaa!);
(*hiän nä-göy* :) niän : niäm-mä (= näemme).

Käzi-sanon heikkoasteisissa muodoissa on *d*:n kadottua jäänyt *ä* ja *e* vierekkäin. Kun karjalassa ei ole *äe*-diftongia eikä myöskään vokaaliyhtymää *äe* (*kä-et*), on *ä + e > iä*: *kiät*. Murteissa on muitakin muotoja kuin *kiät*.

Vezi-sanon heikkoasteisissa muodoissa on *d*:n kadottua jäänyt *e* ja *e* vierekkäin. Niistä syntynyt *ee* näkyy suomessa runokielessä: "tuoksut vanamon ja varjot *veen*" (Leino, Nocturne). Kun karjalassa ei ole pitkää *e*-vokaalia eikä myöskään vokaaliyhtymää *e-e*, on *e + e* kehittynyt *ei*-diftongiksi: *e + e > ei*: *vejn* RK VK. Kahden *e*-vokaalin väliin on toisaalta voinut kehittyä myös siirtymä-äänne *j*, siis *e + e > eje*: *ve-jen* TV.

Vastaavasti *jagua*-verbin taivutuksessa *g*:n kadottua, karjalassa on sille ominaisesti pitkästä vokaalista on kehittynyt diftongi (*aa > ua*): *juan* (= jaan), *juat!* (= jaa!).

Monikon 3. pers. / passiivin muodoissa ovat *g*:n kadottua *a* ja *e* jääneet vierekkäin (vrt. suom. *ja-e-taan*). Kun karjalassa vokaaliyhtymät ovat diftongiutuneet, on *a + e > ua*: (*hyö*) *juat*-tah / *ei juata*.

Samoin *g*:n kadottua *ä + e > iä*:
viän (= vä-en), *niän* (= nä-en), *niäm-mä* (= nä-em-me).

Astevaihtelu konsonanttiyhtymissä

Soinnittomat konsonanttiyhtymät

Soinnittomista konsonanttiyhtymistä astevaihtelussa ovat

- **k**-loppuiset **sk/šk, tk**
- **t**-loppuiset **st/št, ht**.

1. k-loppuiset konsonanttiyhtymät

a) **sk : ss, šk : šš**

lais-ka (= "laiska") : *lais-kua* : *lais-san* : *lais-sat*;
les-ki (= "leski") : *les-kie* : *les-sen* : *les-set*.

laš-kie : *laš-šen* : (*hiän*) *laš-kou* : (*hyö*) *laš-kie-tah* (= he laskevat);
käs-kie : *käs-sen* : *käs-köy* : (*hyö*) *käs-kie-täh* (= he kärkevät);
kis-kuo ~ *kiš-kuo* : *kis-son* : (*hiän*) *kis-kou* : (*hyö*) *kis-so-tah* (= he kiskovat, nyhtävät).

Lainasanoissa ei astevaihtelua: *juš-ka* (= uuninpelti) : *juš-kat*.
Samoin *tuš-ka* (= tuska), *mua-tuš-ka* (= anoppi), *puuš-ka* (= tykki).

čk ei ole astevaihtelussa:

riäč-kiä : *riäč-kän* : *riäč-kät* : *riäč-ke-täh* (= he parkuvat, räkyvät);
vač-kuo : *vač-kun* : *vač-kut* : *vač-ku-tah* (= jankuttavat, vatvovat).

b) tk : t

mat-ka : *mat-kah* (= matkaan) : *ma-tan* (= matkan) : *ma-tal-la* (= matkalla) : *ma-tat* (= matkat);

pot-ka : *andua po-tal-la* (= potkaista, antaa ”potkalla”);

pit-kä : *pit-käh* (= pitkään) : *pi-tän* (= pitkän) : *pi-tät* (= pitkät).

mat-kuan (= ”matkaan”) : (*hiän*) *mat-kuau* (= matkaa) : *ma-ta-ta* (= matkata) : (*hyö*) *ma-ta-tah* (= matkaavat; ”matkataan”).

it-kie : (*hiän*) *it-köy* : (*hyö*) *it-kie-täh* (= he itkevät) : (*mie*) *iten* : (*myö*) *i-tem-mä*.

1.2 t-loppuiset konsonanttiyhtymät

a) st : ss ~ št : šš

ris-ti (myös *ris-ta*; = 1. risti, 2. ristinmerkki) : *ris-tih* : *ris-sin* : *ris-sil-lä*;

kas-tiel-la (= [aamu/ilta]kasteella) : *kas-se* ~ *kaš-šē* VK Tv: *kas-set-ta*;

muis-ti (= 1. muisti 2. muisto) : *muis-tie* : *muis-tih* : *muis-sin*;

ak-ka-lis-to (= naiset) : *ak-ka-lis-toh* : *ak-ka-lis-son* : *ak-ka-lis-sol-la*.

nos-tua RK ~ *noš-tua* VK Tv : *nos-tau* : (*hyö*) *nos-se-tah*;

kob-ris-tua: (*hiän*) *kob-ris-tau* : *kob-ris-san* : (*hyö*) *kob-ris-se-tah*
(= puristavat, ”kouristavat”);

va-kus-tua : (*hiän*) *va-kus-tau* : *va-kus-san* : (*hyö*) *va-kus-se-tah*
(= he kehottavat, muistuttavat).

Samaan tapaan kuin *akkalisto* myös *herralisto* (= herrat, virkamiehistö), *hyvälistö* (= rikkaat, hienosto), *pappilisto* (= papisto), *keyhälistö* (= köyhät, ”köyhälistö”).

1. Š:lliset rinnakkaismuodot taipuvat samalla tavalla kuin s:lliset, **s** vain korvataan **š**:llä, esim. *kaš-tieh* : *kaš-šet-ta* jne.

2. **t** voi olla myös liudentunut: *st* ~ *st'*, *št* ~ *št'*.

3. Uudehkoissa lainasanoissa ei astevaihtelua:

ka-pus-ta (= kaali) : *ka-pus-tat*;

gos-t'a (= vieras) : *gos-t'at*;

po-gos-ta (= kirkonkylä, "pogosta") : *po-gos-tat*.

Varsinaiskarjalassa on lisäksi teonsanoja, joiden perusmuodossa ja taivutuksessa on **ss**, mutta ei missään muodossa **st**:tä (suomesta **st** löytyy):

pais-sa (= puhua; "pakista") : (hyö) *paissah*;

no(u)s-sa ~ *no(u)š-ša* (= nousta) : (hyö) *nous-sah* ~ *nouš-šah*;

juos-sa (= "juosta") RK VK : (hyö) *juos-sah*.

b) *ht* : *h*

leh-ti : *leh-teh* : *le-hen* : *le-hes-sä* : *le-het* (= lehdet) ;

läh-tö : *läh-töh* : *lä-hön* : *lä-hös-sä* : *lä-höt* (= lähdöt).

mah-tua : (hiän) *mah-tau* : *ma-han* : (hyö) *ma-he-tah* (= he osaavat);
mah-tuo : (hiän) *mah-tuu* : *ma-hun* : (hyö) *ma-hu-tah* (= he mahtuvat);

jäh-työ : [syömine] *jäh-tyy* : [syömizet] *jä-hy-täh* (= ruuat jäähtyvät).

Erikseen mainittakoon muutama **e**-loppuinen sana, joissa perusmuodossa ja mitä?/ketä?-muodossa (yksikön partitiivi) on **h**, muissa muodoissa **ht**.

lä-he (= "lähde") : *läh-tien* : *lä-het-tä* : *läh-tiel-lä* : *läh-tiet*;

tä-he (= "tähdet") : *tä-het-tä* : *täh-tiet* (= [ruuan] tähteet).

Näissä perusmuodon (nominatiivi) heikko aste selittyy siitä, että sana on aiemmin ollut *k*-loppuinen. Suomessa loppu-*k*:sta on vielä muistona ”jäännöslopuke” (loppu-, alkukahdennus, aspiratio): ”*Sua lähde kaunis* [lauletaan: *lähdek kaunis*] *katselen* - -).

Lukusanoilla *yksi* ja *kaksi* on perusmuodosta poikkeava taivutusvartalo (*yhte-* : *yhe-*, *kahte-* : *kahe-*), jossa on *ht* : *h* -vaihtelu:

yh-teh : *yh-te-nä* : *y-hen* : *y-het*;
kah-teh : *kah-te-na* : *ka-hen* : *ka-het*.

Samaan tapaan myös nimisanassa *laki* (= lahti):
lah-teh : *la-hen* : *la-hel-la* : *la-het*.

Edellisiä muistuttaa teonsana *läh-tie* (= lähteä):
hiän läh-töy: *lä-hen* : *lä-hem-mä* : *hiän läh-ti* RK ~ *läksi* VK Tv

Soinnittomat konsonanttiyhtymät *ks*, *ps* ja *hk* eivät ole astevaihtelussa: *ok-sa* : *ok-sat*, *lap-si* : *lap-set*, *nah-ka* : *nah-kat*.

Soinnilliset konsonanttiyhtymät

1. lg, ld : ll, rg, rd : rr

jal-ga (= ”jalka”) : *jal-gua* : *jal-gah* : *jal-lan* : *jal-lat*;
n’äl-gä (= ”nälkä”) : *n’äl-giä* : *n’äl-gäh* : *n’äl-län* : *n’äl-lät*;

al-gua : (*hiän*) *al-gau* : *al-lan* : (*hyö*) *al-le-tah* (= he alkavat);
syl-gie : (*hiän*) *syl-göy* : *syl-len* : (*hyö*) *syl-le-täh* (= he sylkevät);

sil-da (= 1. ”silta”) : *sil-dua* : *sil-dah* : *sil-lan* : *sil-lat*;
ual-do (= ”aalto”) : *ual-duo* : *ual-doh* : *ual-lon* : *ual-lot*;

kiel-diä : (*hiän*) *kiel-däy* : *kiel-län* : (*hyö*) *kiel-le-täh* (= he kieltävät);
sival-dua : (*hiän*) *si-val-dau* : *si-val-lan* : (*hyö*) *si-val-le-tah* (= he si-
taisevat, sitovat);

mär-gä (= ”märkä”) : *mär-giä* : *mär-gäh* : *mär-rän* : *mär-rät*;
kur-gi (= ”kurki”) : *kur-gie* : *kur-geh* : *kur-ren* : *kur-ret*;

sär-gie : (*hiän*) *sär-göy* : *sär-ren* : (*hyö*) *sär-re-täh* (= he särkevät);
kir-guo : (*hiän*) *kir-guu* : *kir-run* : (*hyö*) *kir-ru-tah* (= he huutavat, ”kir-
kuvat”);

par-da : *par-dua* : *par-dah* : *par-ran* : *par-rat*;
ker-da : *ker-dua* : *ker-dah* : *ker-ran* : *ker-rat*;

kier-diä : (*hiän*) *kier-däy* : *kier-rän* : (*hyö*) *kier-re-täh* (= he kiertävät);
ku-mar-dua (= kumartaa) : (*hiän*) *ku-mar-dau* : *ku-mar-ran* : (*hyö*) *ku-
mar-re-tah* (= he kumartavat);
ku-mar-duo (= kumartua) : (*hiän*) *ku-mar-duu* : *ku-mar-run* : (*hyö*) *ku-
mar-ru-tah* (= he kumartuvat).

2. nd : nn

ran-da : *ran-dua* : *ran-dah* : *ran-nan ran-nat*;
a-je-len-da (= ajeleminen) : *a-je-len-nan*;
lin-du : *lin-duo* : *lin-duh* : *lin-nun* : *lin-nut*;

kan-dua (= "kantaa") : (*hiän*) *kan-dau* : *kan-nan* (*hyö*) *kan-ne-tah*
(= he kantavat);
mu-ren-dua : *hiän mu-ren-dau* : *mu-ren-nan* : *hyö mu-ren-ne-tah* (= rikkovat, "murentavat");
kuun-de-len : (*hiän*) *kuun-de-lou* : *kuun-nel-la* : (*hyö*) *kuun-nel-lah* (= he kuuntelevat)

3. lb : lv, rb : rv

sal-ba RK ~ *šal-ba* VK Tv : *sal-bua* ~ *šal-bua* : *sal-van* : *sal-vat*;

sal-va-ta RK ~ *šal-va-ta* VK Tv : *sal-buan* : *sal-buau* : *sal-va-tah*
(= he salpaavat, panevat kiinni);
kyl-bie : (*hiän*) *kyl-böy* : *kyl-ven* : (*hyö*) *kyl-ve-täh* (= he kylpevät);

var-ba : *var-bua* : *var-van* : *var-vat* (= varvut);
vir-buo RK : (*hiän*) *vir-bou* : *vir-von* : (*hyö*) *vir-vo-tah* (= he virpovat)

Näitä *lb/rb*-sanoja on varsin vähän.

4. mb : mm

ham-ba-han : *ham-ba-hat* : *ham-mas* : *ham-mas-ta*;
van-hem-bi : *van-hem-bua* : *van-hem-man* : *van-hem-mat*;

om-be-len : (*hiän*) *om-be-lou* : *om-mel-la* : (*hyö*) *om-mel-lah* (= he ompelevat);
am-buo : (*hiän*) *am-buu* : *am-mun* : (*hyö*) *am-mu-tah* (= he ampuvat).

Poikkeuksia

Konsonanttivaihtelun (astevaihtelun) periaatteiden vastaisesti on

1. **umpitavussa** vahva aste:

a. *mihin-*, *kehen-*tyyppisissä muodoissa (illatiivimuodoissa):

uk-koh, *tyt-töh*, *lep-päh*;

lei-bäh, *kä-deh*, *jo-geh*;

b. ”*hyö otet-tih/ol-dih*”-tyyppisissä muodoissa (imperfektin mon. 3. pers.):

hyö a-vat-tih (= 1. he avasivat 2. avattiin),

o-tet-tih (= 1. he ottivat 2. otettiin),

ka-čot-tih (= 1. he katsoivat 2. katsottiin);

män-dih (= 1. he menivät, 2. menttiin).

c. ”*ottakua*”, ”*jättäkkiä*”-tyyppisissä muodoissa (mon. 2. ja yks. 3. pers.) käskymuodoissa (imperatiiveissa):

ot-tak-kua (= ottakaa), *ot-tak-kah* (= ottakoon),

ja-gak-kua (= jakakaa) *ja-gak-kah* (= jakakoon),

si-dok-kua (= sitokaa), *si-dok-kah* (= sitokoon),

so-bik-kua (= sopikaa), *so-bik-kah* (= sopikoon).

Huom. Niskuroivat *-ata/-ätä*, *-eta/-etä* jne. -verbit: *lu-vak-kua*, *ru-vek-kua*, *ha-kak-kua* jne.

d. ”*hiän ot-tais/an-dais*”-tyyppisissä muodoissa (vrt. suom. *ot-tai-si*):

(*jä-tän* :) *jät-täis*;

(*ka-čon* :) *kač-čois* (= katsoisi).

2. avotavussa heikko aste

a) teonsanojen (verbien) ”hyö ollah / ei olla” -tyyppisissä muodoissa:

(ot-tua :) o-te-tah (= 1. he ottavat 2. otetaan) : ei o-te-ta;

(kiel-diä :) kiel-le-täh (= 1. he kieltävät 2. kielletään) : ei kiel-le-tä

(lu-buau :) lu-va-tah (= 1. he lupaavat 2. luvataan) : ei lu-va-ta

b) Teonsanojen yksikön 2. persoonan käskymuodoissa (imperatiivi) ja preesensin kielteisissä muodoissa:

o-ta, jä-tä / en, et jne. o-ta, jä-tä.

c) -kas ja -toin -loppuisissa adjektiivijohdoksissa: ma-vu-kas (= maukas), ma-vu-toin (= mauton); kan-ne-kas (= kannellinen), kan-ne-toin.

d) ata-/ätä-loppuisten, eta-/etä-loppuisten, ita-/itä-loppuisten, ota-/ötä-loppuisten, uta-/ytä-loppuisten (= vokaali + -ta/tä -loppuisten) teonsanojen perusmuodoissa (infinitiiveissä)-tyyppisissä muodoissa:

lu-va-ta (: hiän lu-buau)

hyl-lä-tä (: hiän hyl-giäy = hylkää)

Tämän -ata/-ätä, -eta/-etä, -ita/-itä jne. -ryhmän verbit ovat konsonanttivaihtelun (astevaihtelun) ”kapinallisia” kauhukakaroita, jotka eivät piittaa säännöistä. Niiden vahvat ja heikot asteet löydät suomen hakata/ruveta -verbien vastaavista muodoista.

Yksi syy edellä käsiteltyihin poikkeuksiin on se, että aikaisemmasta avotavusta on tullut umpitavu, kun

1. h:n jäljestä on kadonnut vokaali + n:

uk-ko-h~~en~~ > uk-koh,

kä-te-h~~en~~ >> kä-deh,

jo-ke-h~~en~~ >> jo-geh.

2. sanan **loppuvokaali** > **Ø** (on jäänyt pois, kadonnut/heittynyt), ja aiemmasta avotavusta on siten tullut umpitavu:

an-dai-zi > *an-dais*,
ot-tai-zi > *ot-tais*.

Huom. Sanan lopussa ei voi olla z, siksi **z** > **s**.

Nykykarjalan vahva aste umpitavussa muistuttaa vielä aiemmasta avotavusta: *uk-koh*, *ve-deh*, *oč-čah*; (*hiän*) *ot-tais*, *an-dais*.

Nykykarjalan heikko aste avotavussa puolestaan muistuttaa aiemmasta umpitavusta: *lu-va-ta*, *hyl-lä-tä* (= hylätä), näinhän on suomessakin.

Kirjoitetaanko **g** vai **k**, **b** vai **p**, **d** vai **t**, **z** vai **s**?

Otsikon kysymykset kuuluvat sarjaan ”Usein kysyttyä” varsinaiskarjalan ”*Kuin kirjuttua karjalaksi?*” -kursseilla. Niihin on osittain vastattu edellä useassakin kohdassa, mutta seuraavassa vielä kootut vastaukset.

Soinnilliset **g**, **b**, **d** ja **z**

Soinnilliset **g**, **b**, **d** ja **z** ovat tulleet karjalaan siten, että **sanan sisällä** tietyissä tapauksissa **k**, **p**, **t** ja **s** ovat soinnillistuneet eli **k > g**, **p > b**, **t > d** ja **s > z**. *jalka > jalga*, *tapa > taba*, *pata > pada*, *käsi > käzi*. – Suomi on näissä tapauksissa säilyttänyt alkuperäisen soinnittoman konsonantin.

Edellä mainittu soinnillistuminen on tapahtunut, kun **k**, **p**, **t** tai **s** on ollut

- vokaalien (”**suola tietyössä**”) välissä;
- soinnillisen konsonantin jäljessä;
- soinnillisen konsonantin edellä.

Esimerkkejä:

1. vokaalien välissä:

jogi, *kägi*, *pada*, *midä* (= mitä), *aida* (= aita), *meidä* (= meitä), *luba*, *käzi*, *kezä*, *kyzyö* (= kysyä).

2. soinnillisen konsonantin jäljessä:

jalga, *peldo*, *salbuan* (= panen kiinni, ”salpaan”), *kynzi* (= kynsi).

3. soinnillisen konsonantin edellä:

kagla (= kaula), *nuagla* (= naula), *sieglä* (= seula), *nieglä* (= neula);
kagra (= kaura), *nagrua* (= nauraa), *kobra* (= koura), *adra* (= aura),
tedri (= teeri). – Kuten käänöksistä näkyy, suomessa on näissä tapauksissa karjalan **g**:n paikalla vokaali, tavallisesti **u**.

Kaikissa muissa tapauksissa **k**, **p**, **t** tai **s** eivät soinnillistu, kuten eivät suomessakaan.

Poikkeuksia

Vokaalien välissäkin on

1. **k**, **t** tai **p** silloin, kun sanan jossakin muussa muodossa on **kk**, **tt** tai **pp**: (*ukko* :) *ukon*, (*tyttö* :) *tytöllä* ja (*leppä* :) *lepät*.

2. **t** eikä **d**: *ata*, *eta*, *etä*, *ita*, *itä*, *ota*, *uta*, *ätä* ja *ötä* -loppuisten (= vokaali+ta/tä-loppuisten) teonsanojen perusmuodoissa (infinitiveissä) sekä ”*hyö avatah/ruvetah* ja *hyö ei avata/ruveta*” *jne.* (= monikon 3. persoonan) muodoissa:

muata (= nukkua) : (*hyö*) *muatah* : *ei muata*

hyllätä (= hylätä) : (*hyö*) *hyllätäh* : *ei hyllätä*

ruveta : (*hyö*) *ruvetah* : *ei ruveta*

hävitä : (*hyö*) *hävitäh* : *ei hävitä*

upota : (*hyö*) *upotah* : *ei upota*

lukuta (= lukita) : (*hyö*) *lukutah* : *ei lukuta*

3. **t** eikä **d** : *ten* ~ *t'(e)* -loppuisissa adverbeissa : *jouten*, *myöten* ~ *myöt'(e)*, *etenkehäten* (= innottomasti, vitkutellen).

Siinä tapauksessa *muada* on oikein, kun kyseessä on ’maata’ tarkoittavan *mua*-sanan *mitä?*-muoto (partitiivi): ”*Hiän oli muada monda nähny - -*.” Samoin *muadah* on oikein, kun merkitys on ’[omaa] maataan/maatansa’: [*omuadah*] *muadah*.

Suomen kielen vaikutuksesta Raja-Karjalassa syntyneiden ja heidän jälkeläistensä **puheessa z** on menettänyt soinnillisuutensa: *piäzöy* > *piäsöy* tai *piäsöö*, *käzi* > *käsi* jne.

Kirjakielessä kirjoitetaan *piäzöy*, *käzi*.

Soinnittomat **k, p, t** ja **s**

Niistä tapauksista, joissa **k, p, t** tai **s** ovat karjalassakin säilyneet soinnillistumatta, helposti tunnistettavia ovat seuraavat:

1. **Sanan alussa** omaperäisissä sanoissa **k, p, t** tai **s**: *kala*, *poiga*, *tyttö*, *sana*.

Marjan nimessä *buola* (= puolukka) on sanan alussakin **b**. Vastaavasti myös **g** sanan alussa marjan nimessä *garbalo* RK VK, (tverinkarjalassa *garbalo* ~ *karbalo*). Venäläisissä **lainasanoissa** voi sanan alussakin olla **g, d, d', b, z** tai **ž**: *gorničča* (= kamari), *doroga* (= tie), *d'engat* (= rahat), *bunukka* (~ *vunukka* TV; = lapsenlapsi), *zor'a[ne]* (= aamu-/ilta-rusko), *žiivatta* (= kotieläin, varsinkin nauta).

2. **Sanan** (myös yhdyssanan alkuosan) **lopussa** sekä *-go*, *-gö* ja *-bo*, *-bö* liitepartikkelien edellä kirjoitetaan aina **t** tai **s**: *jal'lat*, *poiijat*, *kyn-nys*, *taivas*; *kevätilda*, *miesarteli* (= miesjoukko); *otatgo*, *mänetgö*, *olisgo*, *ketbo*.

Konsonanteista **k, t, p, s**, vain **t** ja **s** voivat olla sanan lopussa. Karjalassa ei ole (ei suomessakaan) **k**- eikä **p**-loppuisia sanoja.

Vain edellä mainituissa liitesana-, liitepartikkelitapauksissa *otatgo*, *mänetgö*, *olisgo*, *ketbo* kirjoitetaan **tg, sg** ja **tb**. Muulloin aina **tk** ja **sk**.

Oikeinkirjoitussääntö: kun kerran kirjoitetaan *otat, mänet, olis, ket*, kirjoitetaan myös *otatgo, mänetgö, olisgo, ketbo*.

3. Sanan sisällä

a) konsonanttikaksikot (geminaatat) **kk, tt, pp, ss** eivät karjalassakaan soinnillistu:

ak-ka, uk-ko;

tyt-tö, kat-to;

lep-pä, sep-pä;

nous-sa RK ~ *nouš-ša* VK Tv (= nousta).

b) Yksinäiskonsonantit **k, p, t, s** ja **š** säilyvät (= eivät muutu **g**:ksi, **d**:ksi jne.) seuraavissa ”kokoonpanoissa” (= soinnittomat konsonanttiyhitymät) – ryhmittely alkukonsonantin mukaan:

hk, ht: *nahka, lehti, lähtie;*

ks ~ kš: *kaksi* RK VK ~ *kakši* VK Tv *laksi* RK VK ~ *lakši* VK (= lahti), *uksi* RK;

ps ~ pš: *lapsi* RK VK ~ *lapši* VK Tv;

sk ~ šk, st ~ št: *laskie* RK ~ *laškie* VK Tv; *nostua* RK VK ~ *noštua* VK Tv;

tk: *matka, potkie* (= potkia);

čk: *mučkie* (= muikea, hapahko), *spičkat* (= tulitikut).

Tämän luvun opiskeltuasi tiedät, että ”Karjalan mail **gul**-**dag**ägöset **gukkuu**” ei ole *putin karjalua* (= kelvollista karjalaa) vaan some-karjalaa.

Tiedät myös, että karjalassa ei ole ”runon ja**hdi**” eikä ”pajon ma**hdi**” (erään karjalaistapahtuman ohjelmasta).

Muuta konsonanttivaihtelua

Karjalassa on joukko nimisanoja (substantiiveja) ja laatusanoja (adjektiiveja), joissa perusmuodon sananloppuista **s**:ää vastaa taivutusmuodoissa vokaalienvälinen **h**.

1. **as-** ja **es-**loppuisia:

hajukas : *hajukasta* : *hajukkahan* : *hajukkahat* (= älykkäät);

habras : *habrasta* : *habrahan* : *habrahat* (= hauraat);

taivas : *taivasta* : *taivahan* : *taivahat*;

kirves : *kirvestä* : *kirvehen* : *kirvehet*.

Suomessakin on säilynyt jälki **s** : **h** -vaihtelusta: *paras*, *parhaan*, *parhaana*, *parhaat* jne. Tässä *h*:n on ”pelastanut” sen ”hyppy” (metateesi) *a*:n edelle pois vokaalien välistä – vokaalien välissä se suomessa olisi kadonnut (*taivahan* > *taivaan*).

Suurin osa **es**-loppuisista sanoista, on tyyppiä **-es** : **-ekse-** eikä **-ehe-**.

kives : *kivestä* : *kivekset* (= kivekset, verkon painot);

ilves : *ilvestä* : *ilveksen*: *ilvekset*;

kijjes RK : *kijjestä* : *kijjeksen* : *kijjekset* (= ketunpesät);

kolmannes RK VK ~ *kolmeneš* Tv (= kolmannes, kolmasosa);

viijennes RK VK ~ *viijen'neš* Tv (= viidesosa, viidennes).

2. **is**-loppuiset on käsitelty vokaalivaihtelujen yhteydessä s. 42.

Sananloppuiset konsonantit

Soinnillisista konsonanteista voivat sanan lopussa olla *l*, *n* ja *r* – soinnittomista *h*, *t* ja *s*.

l-loppuisia:

kyynäl RK VK ~ *kyynel* Tv, *sammal* RK ~ *šammal* VK Tv, *nivel*, *taival*

n-loppuisia:

härkin, *kämmen*, *siemen* ~ *šiemen* VK Tv, *särvin* ~ *šärvin* VK Tv

r-loppuisia:

sevoitar RK VK ~ *ševotar* VK Tv (= [naispuolinen] serkku), *sizar* ~ *sizär*, *tytär*

h-loppuiset ovat enimmäkseen **-eh**-loppuisia:

herneh : *hernehet*, *kegäleh* : *kegälehet*, *kiireh* : *kiirehessä* : *kiirehet*,
uveh : *ubehet* (= oriit), *pereh* (= perhe) : *perehet*, *veneh* : *venehet*.

Ks. myös s. 39.

Tässä tulee esiin yksi karjalan ja suomen keskeisistä eroista: karjalassa **h** on säilynyt sekä sanan sisällä että sanan lopussa – suomessa kadonnut. Suomen sanoissa *perhe*, *ihme* ja (runokielen) *venhe* näkyy vielä, että sanan lopussa on ollut **h**. Suomen **h**:n on ”pelastanut” kadolta se, että lounaismurteissa **h** on siirtynyt **e**:n (*imeh* > *ihme* -tapauksessa **me**:n) edelle, ja nuo sanat ovat päätyneet kirjakieleen lounaismurteiden mukaisina. – Kyseessä jo aiemmin s. 66 puheena ollut **h**:n metateesi.]

Karjalassa *imeh*-sanana on korvannut venäläinen lainasana *čuudo* (= ihme, kumma).

Sanan sisällä karjalan **h**:lliset muodot *hambahat*, *taivahalla*, *kirvehet* jne. ovat alkuperäisempiä kuin suomen pitkävokaaliset *hampaat*, *taivaalla*, *kirveet* jne.

s-loppuisia (jo edellä esillä olleet):

Karjala tässä Grammarissa tarkoittaa aina varsinaiskarjalan kieltä.

hammas, ilves, jänis, kirves, kives.

t-loppuisia ovat kaikki monikon nominatiivimuodot sekä mm. seuraavat: *kevä**t**, n'eič**yt*** (= nuori nainen), *ol**ut*** (= [kotona pantu] olut).

Tavujako

Sanassa on yksi tai useampia tavuja. Karjalassa tavunraja on

- yksinäiskonsonantin edellä: *o-t**an**, lei-v**ät**, ka-č**on**, me-č**ät**.*
- kaksoiskonsonanteissa (geminaatioissa) konsonanttien välissä: *uk-k**o**, tyt-t**ö**, lep-p**ä**, tul-l**a**, män-n**ä**, piäs-s**ä**, kač-č**uo**, meč-č**ä**.*
- konsonanttiyhtymissä jälkimmäisen tai kolmen konsonantin yhtymässä viimeisen konsonantin edellä: *yk-s**i**, yh-te**h**, mat-k**ah**, män-d**ih**, piäs-t**ih**; hur-š**ti**, hor-š**ma**.*

Kootut muistivinkit

Vokaalit: "suola tietyössä"

Takavokaalit: "suola"

Takavokaalit vokaaliharmoniassa: "tiesuola"

Etuvokaalit (myös vokaaliharmoniassa): "tietyössä"

Ensi tavun pitkät vokaalit: "siin istuu pyy"

Jälkitavujen pitkät vokaalit: "pyy istuu"

"Huulivokaalit" (labiaalivokaalit): "tuo yö"

Soinnittomat konsonantit: "KTP sai hifistellä Tšekissä (tš = č)"

Kirjallisuutta

Karjalan kielen sanakirja I–VI. (1968–2005). Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Helsinki.

Новак, И. П. (2020): Грамматика тверского карельского языка. Петрозаводск.

Пунжина, А. В. (1994): Словарь карельского языка. (Тверские говоры.) Петрозаводск.

Pyöli, Raija (2014): Livvinkarjalan kielioppi. Karjalan Kielen Seura. Jyväskylä.

Virtaranta, Pertti (1995): Itämerensuomalaiset kielet. – Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita. Toim. Mauno Jokipii. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.

White, Leila (2010): Suomen kielioppia ulkomaalaisille. Oy Finn Lectura Ab. Helsinki.

Zaikov, Pekka (2013): Vienankarjalan kielioppi. Karjalan Sivistysseura ry. Helsinki.

Karjalan grammari kaikella rahvalla 1 on v. 2019 ilmestyneen helpotajuisen kieliopin uudistettu ja täydennetty laitos. Edeltäjänsä tavoin se sisältää varsinaiskarjalan kielen äänne- ja oikeinkirjoitusopin.

Karjalan kirjakielten kehittämisen nykyvaihe käynnistyi Venäjällä 1990-luvun alussa: alettiin kehittää livviä, vieniaa ja tverinkarjalaa kirjakieliksi. Näin karjalan kieliä on akateemikko **Pertti Virtarannan** sanoin ”tätä nykyä” kolme. Kielen selvin kriteeri on normitettu kirjakieli – murteilla ei ole normitusta: ei ole ”kirjamurteita”.

Kirjakielettömiksi jäivät 1990-luvulla varsinaiskarjalaiset Venäjän Karjalan ja entisen Raja-Karjalan murteet. Niiden kirjakielen kehittämisen alkoi Suomessa 2014, kun Suojärven Pitäjäseura perusti sitä varten **Karjalan kieliruadajat** -työryhmän. Työryhmä totesi, että Raja-Karjalan ja Venäjän Karjalan karjalaismurteet ovat niin lähellä tverinkarjalaa, että niille voidaan laatia yhteinen väljästi normitettu kielioppi. Siinä kukin em. kielimuoto katsotaan omaksi varieteetiksi: rajakarjala (RK), venäjänkarjala (VK) ja tverinkarjala (TV).

Karjalan kielten lukumäärä pysyy edelleenkin kolmena: livvi(nkarjala), viena(nkarjala) ja varsinaiskarjala. Näin myös vanhan murrejaon toinen päämurre varsinaiskarjala on toisen päämurteen livvin tavoin, Pertti Virtaranta lainaten, ”ylennyt kirjakieleksi”.

Kolmijakoa viena, varsinaiskarjala ja livvi esitti ensimmäisenä **Paavo Harakka** 1990 ja sen jälkeen **Matti Jeskanen** 2005. Sen on hyväksynyt myös suojärveläis-suistamolainen kieliyhteisö.

Tverinkarjalan varieteetin aapinen *Bukvari* ilmestyi 1992. Sen jälkeen on ilmestynyt luku- ja oppikirjoja sekä uusimpana kielioppi 2020.

Varsinaiskarjalan *Karjalan Bukvari* ja suppea Karjala-suomi -sana-kirja *Sanari* ilmestyivät 2018. *Karjalan Grammari 1* ilmestyi 2019. Vuodesta 2017 on vuosittain julkaistu varsinaiskarjalaksi *Karjalane kalendari*. Vuoden 2023 Kalendari on julkaistu kalenteriosioltaan kolmena versiona: vienaksi, varsinaiskarjalaksi ja livviksi.

Kieliopin laatijoista ilomantsilais- ja korpiselkäläisjuurinen FM Matti Jeskanen on työskennellyt karjalan kielen eri muotojen parissa 1960-luvulta alkaen. Vuonna 2004 hän teki opetusministeriölle selvityksen karjalan kielen asemasta Suomessa. Hän on v. 2020 perustetun **Karjalan Kielet ry**:n puheenjohtaja. **Eila Jahn** on suojärveläisjuurinen ICT-kouluttaja ja toimi Karjalan kieliruadajien projektipäällikkönä.